

- SINDIKALNE NOVOSTI: Željezničari, Brodari i LGBT (str. 2 i 3) ● AKTUALAC: Javna poduzeća (str. 5) ● U FOKUSU: Niš (str. 6 i 7)
- U FOKUSU: Are you Syrious? (str. 8) ● TEMAT: Ženski rad, Uvodnik (str. 9) ● TEMAT: Brižni rad u Austriji (str. 10 i 11) ● TEMAT: Patronažne sestre (str. 12)
- TEMAT: Tekstilna industrija (str. 13) ● TEMAT: Vrtići (str. 14 i 15) ● TEMAT: Politika majčinstva (str. 16 i 17) ● (G)RAD: Sarajevo (str. 18 i 19)
- IZ SVIJETA: Od SAD-a do Palestine (str. 20 i 21) ● KULTURNA POVIJEST RADA: Radnici i strojevi (str. 22 i 23) ● POJMOVNIK: Uhljebi i korupcija (str. 24)

RAD.

Novine o radnim pravima i suradnji, Broj peti, Svibanj 2016.

Kratko i solidarno:

MENI JE SVAKI DAN

8. MART

OSIM ZA PRVI MAJ TAD MI JE PRVI MAJ

Kakva sudbina čeka javna poduzeća?

S radom je započela platforma *Ne damo naše*, u čijem je fokusu demokratizacija upravljanja javnim poduzećima i nastavak suradnje udruga i sindikata na pitanju zajedničkih dobara

Predrag Sekulić i Denis Geto na press konferenciji inicijative Ne damo naše Foto: Tjaša Kalkan

Dugogodišnje loše upravljanje javnim poduzećima predmet je velikog nezadovoljstva kako javnosti, tako i radnika i sindikata koji godinama upozoravaju na nepravilnosti i loše upravljanje ovim strateškim resursima. Kritike se mogu svesti na nekoliko ključnih problema: stranački stisak javnih poduzeća, biranje nekompetentnih ljudi koji sustavno upropaštavaju firme i nedostatak bilo kakve vizije razvoja javnih poduzeća koja bi koristila društvu u cjelini, a ne samo stranačkim, privatnim ili korporativnim interesima.

Sekulić: Od kojekakvih “stručnjaka”, uglavnom politički obojenih, čujemo kako govore o nastavku privatizacije 19% INA-e, dok oni istinski stručnjaci, koji nisu bliski nijednoj stranci, misle suprotno – pa su gurnuti u kut

Početak kampanje *Ne damo naše*

Taj val nezadovoljstva obuhvatila je u svom predizbornoj programu i nova stranka na političkoj sceni, Most nezavisnih lista, koja se u javnosti istaknula energičnim obećanjima brojnih reformi. U kontekstu upravljanja i brige o javnim

poduzećima Most je predlagao: “Novi menadžment javnih poduzeća treba biti profesionalan i biran putem javnih natječaja”, naglašavajući pritom da se šefovi javnih poduzeća, ako oni dođu na vlast, više neće birati po principu stranačkog plijena. Do ovog trenutka nisu poznati detalji provedbe tog plana, no s obzirom na njihovu poziciju u vladajućoj koaliciji nema sumnje da će oči javnosti po ovom pitanju i dalje biti uprte u njihovu smjeru.

S novom koalicijom na vlasti, i građanske inicijative nastavile su sa svojim radom. Početkom veljače *Ne damo naše* – platforma organizacija civilnog društva za suradnju sa sindikatima na zaštiti javnih i zajedničkih dobara, održala je akciju “Javna poduzeća nisu stranački plijen”. Platforma je upozorila da javna poduzeća ne smiju biti žrtve stranačkog kadrovanja, već je potrebno javnim natječajima osigurati da se u ova poduzeća biraju stručni ljudi. Uz to, potrebno je omogućiti model društvenog nadzora, odnosno sudjelovanje građana u nadzornim tijelima pomoću kojeg bi se osiguralo da se javnim resursima upravlja u javnom interesu. U tu svrhu platforma je postavila nekoliko *jumbo* plakata u centru Zagreba i Metkovića, koji su poručivali: “Javna poduzeća su javno dobro, a ne stranački plijen”, “Javna poduzeća su naša stvar – za društvenu kontrolu javnih poduzeća” te “Hoćemo stručnjake za javni, a ne privatni interes”. Platforma *Ne damo naše* nastavak je suradnje udruga i sindikata proizšla iz uspješne kampanje *Ne damo naše autoceste!*, u kojoj su ova dva društvena aktera, uz pomoć brojnih volontera i građana, uspjela prikupiti preko 530.000 potpisa za raspisivanje

Platforma je u kampanju ušla s nekoliko poruka u centru Zagreba i Metkovića: “Javna poduzeća su javno dobro, a ne stranački plijen”, “Javna poduzeća su naša stvar – za društvenu kontrolu javnih poduzeća” te “Hoćemo stručnjake za javni, a ne privatni interes”

referenduma i sve do danas političkim pritiskom spriječiti privatizaciju autoceste.

Javni interes, a ne stranački plijen

“Već 25 godina mnogi političari, time što su pobijedili na izborima, smatraju da imaju mandat za pljačku javnih dobara”, sažeo je Teodor Celakoski, te naglasio da platforma *Ne damo naše* traži “da upravljanje javnim poduzećima kao javnim dobrom bude i transparentno, podložno svim vrstama javnih natječaja, ali i široj društvenoj, javnoj kontroli.” Sindikalisti koji su na svojoj koži najbolje osjetili kako se dosad upravljalno javnim poduzećima priključili su se tiskovnoj konferenciji i poduprli

zahtjeve platforme, istovremeno ih potkrepljujući primjerima iz svojih firmi. “Loše upravljanje državnom imovinom, a loše je jer se politički kadrovira, uklanja s posla ili izbjegava struka, ne daje priliku najkvalitetnijim ljudima nego se postavljaju podobni. Takvim su modelom preko menadžmenta opljačkane Hrvatske autoceste, i to sve pred očima javnosti, nadzornog odbora i skupštine”, rekao je Mijat Stanić, predsjednik

Tomašević: Demokratizacija znači širu društvenu kontrolu nad upravljanjem javnim poduzećima koja su postala bankomat za političke stranke svih boja. To znači uključivanje radnika, korisnika, udruga građana i drugih društvenih aktera u nadzor upravljanja poduzećima

Nezavisnog cestarskog sindikata i aktivist u javnosti najviše poznat po svojoj dugotrajnoj borbi protiv korupcije u HAC-u, ali i sudjelovanju u inicijativi za referendum protiv koncesioniranja autoceste. Sa Stanićem se složio Denis Geto, predsjednik sindikata TEHNOS, jednog od borbenijih sindikata u Hrvatskoj elektroprivredi. Geto je pritom istaknuo da javna poduzeća trpe veliku štetu zbog političkog kadrovanja te da se upravo zbog direktora i upravljačkih struktura u HEP-u pojavljuju najveće afere. Geto je ujedno najavio i spremnost

AKTUALAC: DEMOKRATIZACIJA JAVNIH PODUZEĆA

sindikata da se aktivno bavi ovom temom, pa i organizira sindikalne akcije ako se takva praksa nastavi. Predrag Sekulić, predsjednik sindikata Nova Solidarnost, kojeg već sada možemo nazvati neumornim borcem za spas INA-e, rekao je da je INA ogledni primjer upropaštavanja poduzeća od strane stranačkih interesa. “Da je bilo kontrole kroz širi spektar društva koji bi bio korektiv i ukazivao na moguće nepravilnosti, možda do ovog ne bi došlo”, izjavio je Sekulić u prilog modelu društvenog nadzora javnih poduzeća te ujedno pozvao vladu da se drži svojih predizbornih obećanja.

U javna poduzeća stručnjake za javni, a ne privatni interes

Sekulić je tom prilikom komentirao i u medijima sveprisutni diskurs o stručnjacima: “Od kojekakvih ‘stručnjaka’, uglavnom politički obojenih, čujemo kako govore o nastavku privatizacije 19% INA-e, dok oni istinski stručnjaci, koji nisu bliski nijednoj stranci, misle suprotno – pa su gurnuti u kut.”

Javna poduzeća su naša stvar - za društvenu kontrolu javnih poduzeća.

Plakat inicijative *Ne damo naše* Dizajn: Ruta

Bojazni oko olakog shvaćanja termina stručnosti izrazio je i Celakoski: “Bojimo se da nam se nudi model u kojemu se nominalno govori o stručnosti i o stručnom menadžmentu, a da će nam se ponovno podvaliti jednostranačka kontrola, netransparentni interesi klijentela, a u konačnici i privatizacija.” Ove su izjave otvorile i jedno jako važno pitanje: iako smo i sami često skloni vjerovati da će postavljanje stručnjaka na ključne pozicije riješiti sve nedaće javnih poduzeća, njihovim pukim odabirom ne rješavamo dilemu hoće li ti stručnjaci raditi u privatnom, odnosno korporativnom interesu, pa samim time zagovarati rasprodaje i privatizacije, ili će raditi u interesu javnosti, sačuvati i unaprijediti naša poduzeća. Drugim riječima, otvorenim ostaje pitanje kako možemo osigurati da se taj javni interes i provodi.

Prema društvenoj kontroli javnih poduzeća

Tu dolazimo do sljedećeg problema: sama stručnost, odnosno stručno upravljanje poduzećem, ne mora nužno garantirati rad u javnom interesu, što je nužan preduvjet za uspješan rad javnih poduzeća. Stoga je javna poduzeća potrebno demokratizirati, tj. u sustav uvesti oblike građanske participacije

kojima analiziraju trenutne modele upravljanja javnim uslugama u Hrvatskoj. Istraživanja bi trebala poslužiti unapređivanju upravljanja javnim uslugama kroz modele participativnog i demokratskog upravljanja, nasuprot privatizaciji. Institut je započeo istraživanje o upravljanju željezničkim uslugama, koje će provoditi tijekom ove godine, a iza sebe već ima objavljenu studiju o vodnim uslugama u RH pod nazivom *Naša voda*, koju smo predstavili u drugom broju RAD.-a. “Najviše zanimljivih modela demokratizacije javnih poduzeća postoji u sektoru vodnih usluga jer se u tom sektoru posljednjih 15 godina vodi žestoka bitka između onih koji zagovaraju daljnju privatizaciju i onih koji zagovaraju rekommunalizaciju vodnih usluga”, govori nam Tomašević te spominje slučaj francuskog Grenoblea gdje su već 15 godina korisnici, radnici, udruge za zaštitu okoliša, ljudska prava i drugi akteri iz šire zajednice uključeni u nadzor upravljanja javnim poduzećem koje pruža vodne usluge za pola milijuna korisnika.

Naime, kako čitamo u publikaciji *Naša voda*, ali i u raznim novinskim izvorima, Grenoble je nakon prodaje vodne opskrbe jednoj privatnoj firmi i brojnih korupcijskih skandala koji su uslijedili

u njihovom nadzoru. Ipak, tu se nameće pitanje: jesu li demokratizacija i javna kontrola nad javnim resursima moguće? Nužno je pritom definirati što točno demokratizacija upravljanja podrazumijeva. To pitanje postavili smo Tomislavu Tomaševiću iz nedavno osnovanog Instituta za političku ekologiju (IPE), koji odgovara: “Demokratizacija znači širu društvenu kontrolu nad upravljanjem javnim poduzećima koja su postala bankomat za političke stranke svih boja. To znači uključivanje radnika, korisnika, udruga građana i drugih društvenih aktera primarno u nadzor upravljanja, kako bi se otklonile štetne pojave poput korupcije i klijentelizma te kako bi javne usluge koje pružaju javna poduzeća bile kvalitetne, održive, pravedne i na korist najšire zajednice.” Prema riječima Tomaševića, IPE je dosad organizirao seminare na ovu temu, kao i studijske posjete gradovima u kojima postoje demokratizirana javna poduzeća, a provode i istraživanja u

vratio vodni sektor pod javnu upravu, primarno zahvaljujući radu zelenih aktivista, a potom i uključio građane u odlučivanje o poslovanju tvrtke. Primjerice, građani danas u Grenobleu mogu utjecati čak i na formiranje cijene vode, kroz Vijeće potrošača u kojem sudjeluju, a tvrtka ima i odbor korisnika koji kontrolira javni interes. Grenoble se, kako čitamo, danas ističe smanjenom cijenom vodoopskrbe, poboljšanom kvalitetom vode i većom transparentnošću rada vodnog poduzeća.

Sudeći po ovom primjeru, demokratizacija upravljanja javnim poduzećima može postati realnost. U hrvatskom slučaju, budućnost javnih poduzeća ovisit će kako o novim planovima vlade, tako i o spremnosti svih građana da stanu u njihovu obranu. Uoči nove runde biranja čelnika upravnih i nadzornih odbora za javna poduzeća, upravljanje ovim tvrtkama, od kojih su mnoge od strateškog interesa za Republiku Hrvatsku, vjerojatno će ubrzo postati još jedna “vruća tema” ●

Građani “prestonice siromaštva” u odbrani egzistencijalnog minimuma

Južna Srbija i njen najveći grad Niš – u socijalizmu industrijski centar države – danas se suočavaju s konkretnim posledicama tranzicije: opštom nezaposlenošću i sve većim troškovima života, ali i živim građanskim otporom

Tranzicioni bilans na prostoru bivše SFRJ se sve češće i u mejnstrim medijima svodi na poražavajuće uporedne statistike “pre i posle”. Dok takvi medijski natpisi još uvek ostaju u domenu lamentiranja nad lošim privatizacijama i propuštenom šansom za “pravom tranzicijom”, neoliberalna mašina u trci za profitom nastavlja da doslovno “cedi” sve preostale resurse u regionu. Da su bajke s početka dveihiljaditih, o privatnom kapitalu koji revitalizuje domaću privredu, doslovno bajke, govore devastirana industrijska postrojenja, sve manja socijalna davanja i sve veći poreski nameti koji dodatno snižavaju cenu rada armiji nezaposlenih, pa ne čudi činjenica da Vlada Srbije privlači strane investitore sloganom o “visoko kvalifikovanoj, a jeftinoj radnoj snazi”.

Ceđenje radnika i preostale industrije

Konzistentnost urušavanja radnih i socijalnih prava najvidljivija je u onim reonima i gradovima čija je zaposlenost u periodu SFRJ počivala na radu u industriji. Jedno od takvih područja je Južna Srbija i njen najveći grad Niš. Niški giganti Elektronska industrija (EI) i Mašinska industrija Niš (MIN) gotovo da više i ne postoje, a samo u ova dva preduzeća 1989. godine radilo je oko 30.000 radnika. Ostale firme su imale sličnu sudbinu, pa statistike kažu da je ukupan broj industrijskih radnika koji je Niš imao krajem osamdesetih do 2010. godine sveden na četvrtinu. Da državu ne zanima revitalizacija industrije, svedoči i slučaj Fabrike pumpi Jastrebac, čiji su pogoni zbog specifičnosti proizvoda još uvek relevantni. Iako su radnici Jastrepa uspeli su da ponište dve sumnjive privatizacije, danas su jedino u mogućnosti da, kao većinski vlasnici proizvodnih hala i zemljišta, spreče dalje malverzacije sa imovinom. Kako se proizvodnja pumpnih postrojenja u Jastrepu vezuje za javna preduzeća ili velike infrastrukturne projekte, sve dok država daje prioritet krupnijem kapitalu proizvodne hale fabrike ostaće prazne.

“Uspešna” privatizacija Duvanske industrije Niš (DIN), koja je sada u vlasništvu Philip Morrisa, značila je i smanjenje broja radnika sa 3.500, koliko ih je bilo 1989, na 700 radnika 2012. godine, uz kontinuiran rast proizvodnje. Iako nijedna vlada nije propustila da istakne uspešno poslovanje DIN-a, uporno se izostavlja činjenica da drastično smanjenje broja zaposlenih u ovom slučaju govori o obespravljenom radniku, koji u nedostatku izbora biva prisiljen da pristaje na hipereksploataciju. Niški Niteks, jedina preostala firma iz grane tekstilne industrije, 2012. godine je prodala italijanskom Benettonu uz državne subvencije od 4.000 do 10.000 evra po novootvorenom radnom mestu, dok nadnice najčešće ne premašuju državni minimalac. U sličnim uslovima nove pogone u Nišu su pokrenuli i južnokorejska Jura korporacija i fabrika kablova Leon. Kada ovakve primere Vlada Srbije predstavlja kao uspešno realizovane strane investicije, ne prenebregava samo činjenicu o gotovo ropskim uslovima rada u navedenim fabrikama, već i to da je jedini način da multinacionalne korporacije otvaraju svoje pogone u Srbiji obezbeđivanje

jeftinije radne snage nego u azijskim zemljama, a to je upravo efekat koji im državne subvencije po radnom mestu i jeftina (ili besplatna) infrastruktura i građevinsko zemljište obezbeđuju.

Izolovane radničke inicijative

Pored sve većeg broja mladih, na beskrajnim listama biroa za zapošljavanje su, često zajedno sa svojom decom, i bivši radnici i radnice uništenih niških fabrika. Kako bi se što lakše privatizovali rasparčani giganti, većina radnika po različitim socijalnim programima do 2009. godine bila je prinuđena da napusti radna mesta. Mizerne otpremnine koje su pritom dobijali uglavnom su bile već potrošene, jer su deceniju unazad radnici živeli gotovo bez prihoda, čekajući ispunjenje obećanja o uspešnoj privatizaciji.

Nakon što su 2010. godine izdejstvovali uplatu zaostalih doprinosa, 4.500 hiljade bivših radnika i radnica svih niških fabrika objedinjuje svoje zahteve i traži od države i isplatu zaostalih zarada. Nakon niza pregovora, radnih grupa i nezverenih obećanja, državna nebriga se i danas pravda potragom za odgovarajućim modelom isplate i nedostatkom novca za ove namene.

U međuvremenu, radnici i radnice koji nisu primali zarade od 2000. godine suočeni su sa tužbama za dugove na ime komunalija, poreza i električne energije, koje im se zadnjih godina obrušavaju na ionako minimalne ili nepostojeće kućne budžete. Obećanje Vlade iz 2013. godine, da će jednokratna novčana pomoć u vrednosti od 20.000 dinara (oko 150 evra) biti isplaćena za 1000 najugroženijih radnika i radnica, iako se o njoj pompezno pisalo, nikada nije realizovana. Ukleštenost između dažbina koje moraju izmirivati prema državi i neizmirenih obaveza države prema njima, u stanju opšte nezaposlenosti, njihovu egzistenciju čini beznadežnom. Pored činjenice da im je ceo radni vek onemogućeno da rade i žive od svog rada, ovim tranzicionim gubitnicima se neretko spočitava nedostatak preduzetničkog duha, čime se valjda misli da od par hiljada evra otpremnina nisu bili sposobni da pokrenu privatni biznis. U ovom se ključu potražnja zaostalih zarada, kao minimuma nadoknade za dve decenije planiranog uništavanja privrede u koju su uložili ceo svoj radni vek, često

Protestna šetnja UPSS-a, 21.04.2016 u Nišu Foto: preuzeto od organizatora prosvjeda

Udruženje koristi prostorije lokalne mesne zajednice, koje su radnim danima otvorene za sve građane Niša i njihove probleme, a u međuvremenu su formirani i pododbori koji pojedinačno analiziraju poslovanje ostalih komunalnih preduzeća u gradu.

samo političkih partija.

Na poslednjoj protestnoj šetnji, održanoj 25. februara, među više od hiljadu okupljenih građana srednje i starije generacije prisutan je bio i nešto veći broj mladih. Sa govornice, ispred Gradske

U FOKUSU: JUŽNA SRBIJA

Protestna šetnja UPSS-a, 21.04.2016 u Nišu Foto: preuzeto od organizatora prosvjeda

Kada se u ovakvim socijalnim prilikama pre više od godinu dana na Nišlje sručio i neosnovano, višestruko uvećan račun za grejanje, građani i građanke mahom starije generacije krenuli su da se spontano okupljaju u vidu protesta ispred gradske Toplane

početku smenili su pokušaji zastrašivanja tužbama protiv glavnih aktera protesta, da bi nakon nekoliko meseci Udruženje izborilo smanjenje cene grejanja za 20–30%, pojednostavljen i znatno jeftiniji način isključivanja iz mreže daljinskog grejanja i praznu stolicu u odboru Gradske toplane.

Po rečima profesora sociologije Đokice Jovanovića, koji od samog početka stoji na čelu ove inicijative, zahvaljujući mestu u odboru Toplane i ostalim insajderskim informacijama Udruženje raspolaže dokazima o nezakonitom poslovanju javnih preduzeća i delovanju lokalnih vlasti. U prilog ovome ide i izveštaj Državne revizorske institucije o nenamenskom trošenju novca iz lokalnog budžeta. Pošto se ni po jednim ni po drugim navodima Tužilaštvo nije oglasilo, tim pravnik koji radi u Udruženju sprema tužbe protiv gradskih vlasti. Ivica Živković, član pododбора koji se bavi radom Parking servisa, kaže da je “ovo prvi put u istoriji da građani podnose ovakve tužbe umesto za to nadležne institucije pravnog sistema”. Povodom medijskih spekulacija o prerastanju Udruženja u partiju i izlasku na izbore, Đokica Jovanović kaže: “Stav Udruženja je da su predstojeći izbori farsa. Mi radimo na tome da ojačamo našu unutrašnju strukturu kao jedna ozbiljna organizacija, a ne da se povodimo za trenutkom.” Iz udruženja su u više navrata, zbog optužbi da se bave politikom i skupljaju poene za opozicione stranke, naglašavali da je svaka borba u javnom interesu politika, i da je kao takva pitanje svih građana, a ne

kuće, poručeno je još jednom da Udruženje želi stati na kraj “punjenju privatnih džepova preko javnih preduzeća” i ponovljeni su zahtevi za ostavkom gradskog rukovodstva, na kojima se od samog početka insistira. Burne reakcije okupljenih građana izazvala su i podsećanja o gašenju lokalnih medija, kao i opaska Saše Krstića, predsednika Udruženja, da vlasti “misle da nas vrate u feudalizam, gde jedna porodica drži sav kapital u svojim rukama”, aludirajući na vlasničku strukturu u domenu medija na lokalnu.

Više od grejanja

Godinu dana delovanja Udruženja je mali vremenski period da bi se moglo govoriti o mogućnostima i dometima ovako postavljene borbe, međutim sa sigurnošću se može reći da su dosadašnja postignuća, istrajnost i jasno artikulisanje lokalnih problema premašili mnoga očekivanja, da bude nadu i oživljavaju preko potrebnu građansku solidarnost. Da li će političku heterogenost, u smislu individualne podrške različitim političkim partijama, nadvladati borba oko zajedničkih interesa, pokazatiće vreme, ali se čini najbitnijim da se otvara jedan novi prostor politike, sa onim

Na poslednjoj protestnoj šetnji, održanoj 25. februara, među više od hiljadu okupljenih građana srednje i starije generacije prisutan je bio i nešto veći broj mladih

velikom P. čiji su glavni akteri ovog puta sugrađani najstarije generacije. Međutim, vrlo je verovatno da će već u skorijoj budućnosti, domete te politike odlučivati aktivnija patricipacija mladih, što ne podrazumeva samo izlazak na proteste. Miloš Pavlović, 32-godišnji profesor filozofije bez zaposlenja, koji u protestima učestvuje od samog početka, deli ovo mišljenje, ali o radikalizaciji protesta kaže: “Ja sam se nadao da ćemo imati makar toliko smelosti da blokiramo ulaz u gradsku skupštinu većnicima, primera radi. To bi poslalo vrlo jasnu poruku – ne želimo vas na mestima na kojima se odlučuje o bilo čemu, što bi uznemirilo te ljude i nateralo da porazmisle, a opet ne bi bilo preterano nasilno”, i žali što se “premalu ljudi zaista rešilo da

se otkaçi sa centralnog grejanja, što bi, po meni, bio jedini način da se Toplana natera na racionalnije poslovanje”. Cena grejanja, iako smanjena, i dalje je nerealan veliki izdatak u odnosu na prihode većine građana i u odnosu na alternative, a kako se ne očekuje da će prihodi značajno rasti, za očekivati je da tek slede masovni zahtevi za isključenjem sa daljinskog grejanja. Da li će ova i slične inicijative zameniti nedostatak sindikalnog delovanja, makar u sektoru usluga gde radni kolektivi još postoje, ostaje otvoreno. Kako bilo, Ivica Živković je na poslednjem protestu podvukao da su “visoki računi komunalnih usluga korak ka otimanju imovine građana, jer je stambeni fond jedini kapital koji je u Srbiji još preostao”. Ovim se ustvari postavlja pitanje do koje mere je vlast spremna da ugnjetava veći deo svog stanovništva i u čijem interesu. Istovremeno, ovde leži odgovor na pitanje kakva nas zaista budućnost čeka u državi perifernog kapitalizma nakon uništenja privrede, postepene privatizacije zdravstva i raspodaje javnih dobara – doslovno finansijsko ropstvo – ukoliko se ne budemo masovnije i organizovanje suprotstavljali, za šta je nužna šira mobilizacija svih obespravljenih slojeva ●

Dosezi i granice humanitarizma - priča s terena

Dok su se u kasno ljeto 2015. na programima regionalnih televizijskih postaja počele pojavljivati snimke ljudi koji su bježeći od rata i neimaštine spavali na ulicama Makedonije, Srbije i Mađarske, hrvatski mediji jedva da su spominjali izbjegličku krizu. Nakon jednog takvog priloga s makedonsko-grčke granice, s nekoliko prijateljica impulzivno sam odlučila prikupiti nešto hrane i odjeće za izbjegličke obitelji nasukane u Beogradu. Poučene iskustvom nedavnih poplava, znale smo da humanitarna pomoć ne može samo tako putovati preko granice, pa smo na Facebooku objavile post o prikupljanju novčane pomoći. Već idućeg dana osupnuli su nas deseci, pa ubrzo stotine uplata koje su se kretale od par desetaka do više tisuća kuna. Često i od ljudi koje uopće nismo poznavale i koji nisu imali nikakvog razloga vjerovati da s njihovim novcem nećemo pobjeći na Bahame.

Veliki igrači se osjećaju ugroženima

U tjedan dana prikupile smo oko deset tisuća eura i molile ljude da obustave uplate, jer u to vrijeme nismo imale logističkih kapaciteta za humanitarnu akciju kakvu bi, primjerice, mogao i trebao provesti Crveni križ. A samo spominjanje te organizacije pokazalo se kao crvena krpa mnogima s kojima smo razgovarale. Optuživali su ih za tromost

Uz ovakvo nesnalaženje u vlastitome dvorištu, dio većih humanitarnih organizacija pokazivao je posebno neprijateljstvo prema timovima građana koji su ih pretekli brzinom i kvalitetom pružene pomoći. Nebrojani su primjeri u kojima su “veliki igrači” opstruirali nastojanja građanskih kolektiva diljem Europe. Lobirali su da nas se izbaci iz izbjegličkih kampova, pozivali sanitarne inspekcije i zabranjivali nam dijeljenje hrane, tražili od policije da nam zabrani pristup izbjeglicama... Ukratko, došlo je do evidentnog straha od gubitka donacija kojima velike organizacije ne pomažu samo izbjeglicama, već osiguravaju plaće svojim zaposlenicima i održavaju hladne pogone, pa im je itekako bilo u interesu da ostvare monopol na izbjegličku krizu.

U međuvremenu se pokazalo da su razmjeri problema toliki da niti jedna pojedinačna organizacija nema kapaciteta zbrinuti rijeke ljudi koji s grčkih otoka grabe prema Austriji i Njemačkoj, zbog čega je stvoreno svojevrsno primirje između “velikih” i “malih”, koji danas koegzistiraju na većini točaka Balkanske rute.

Direktna demokracija, gerilska akcija i psihofizička reakcija

Iskustvo je pokazalo da je jedna od glavnih

fokusa. Rečenice poput: “Ne možeš spasiti svijet”, ili “Jednostavno odustani!” često su bile jedina reakcija koju smo dobivali, što je doprinislo otuđivanju i guralo nas još dublje u gotovo opsesivnu posvećenost pomaganju izbjeglicama. Uz određeni oblik PTSP-a, razvili smo osjećaj nezamjenjivosti. Izbjeglica je bilo toliko mnogo, a volontera toliko malo, da su mnogi od nas ignorirali vlastite psihofizičke granice. Shvaćali smo da će sve što uradimo biti samo kap u moru, ali svatko od nas pomogao je desecima, stotinama, možda i tisućama konkretnih ljudi s imenom, prezimenom i životnom pričom. U masama lica koja su kraj nas prolazila, svakome se u srce usjeklo nekoliko osoba čije smo priče imali vremena saslušati. Osjećaj kada ti se obitelj nad tvojim sudbinom strepio javi da je sretna stigla u Njemačku nadilazio je sav umor i pokušaje da pobjegnemo u udobnost naših “starih” života.

Korak po korak - registracija

U situacijama velikog stresa i kronične premorenosti, direktna demokracija počela se pretvarati u difuziju odgovornosti, tjerajući nas da preispitujemo postojeće organizacijske strukture i zazivamo čvršću hijerarhiju na čije je čelo malo tko bio spreman stati. Brojni kolektivi, pa i naš, pokušali su registrirati humanitarnu udrugu i suočili se s nizom birokratskih prepreka. Pojavili su se i problemi političke prirode: kada se krenulo raspravljati o strateškim ciljevima, pokazalo se da kolektivi koji u praksi funkcioniraju sjajno u teorijskoj sferi nailaze na brojna nerazumijevanja. Postavilo se pitanje smijemo li razlikovati takozvane ekonomske migrante od onih koji bježe od rata, kako se postaviti prema ljudima koji nakon što su odbijeni na službenim graničnim prijelazima hodaju preko zelenih granica, hoćemo li se uopće baviti javnim zagovaranjem?

Suočili smo se i s neočekivanim logističkim problemima: skladištima pretpanima doniranim mini-suknjama i platnenim cipelama, hranom kojoj je davno istekao rok trajanja, a stigla je u skopu većih donacija i nije se mogla na vrijeme uočiti... Sjetila sam se oglasa kojim je Crveni križ prodavao viškove odjeće i pomislila kako napokon razumijem neke od njihovih problema.

Usprkos brojnim preprekama, pokazalo se da je povratak samoorganiziranom djelovanju jedini način brze i direktne pomoći na terenu, dok registracija udruge ima smisla zbog strateškog planiranja i dugoročnog prikupljanja pomoći u uvjetima u kojima se pravila krize ne bi mijenjala iz dana u dan. Bez formalizacije djelovanja humanitarne grupe ne mogu legalno prikupljati donacije, zatražiti gradski prostor za njihovo skladištenje ili aplicirati na fondove. Također, ne možemo dobiti propusnice za sve veći broj ograđenih kampova koji niču na ruti, a kamo li dozvolu da u njima dijelimo potreštine. S druge strane, neformalne inicijative neograničene birokratskim zavrzlama pokazale su se najboljim u situacijama koje su iziskivale pravovremenu reakciju, pojavljujući se na terenu čak tjednima prije nego što je došla pomoć formalnih struktura. Kako bi pomirili te dvije strane, većina kolektiva danas se odlučuje za hibridni model udruge plus neformalnih akcija u trenucima kada su one potrebne. Par mjeseci nakon prvih, stihijskih putovanja preko granice, naši odlasci na teren danas su isprepleteni dosadnim odlascima na sastanke udruge. Hranu za izbjeglice više ne kupujemo na tržnicama jer kumice ne izdaju R1 račune, a sati volontiranja za kompjuterom više ne završavaju odabirom opcije „shut down“, nego ispunjavanjem tablica evidencije volonterskog rada. Organizacijska anarhija evoluirala je u model samoupravljanja, a radne grupe koje smo oformili pokazuju se poprilično učinkovitim. Na trenutke se nostalgичno prisjetimo dana kada smo radili što smo i kako htjeli, no kompromisi na koje smo pristali omogućavaju nam kontinuitet pružanja pomoći izbjeglicama čije se potrebe često mijenjaju, ali još ne pokazuju znakove opadanja ●

Ovo je prvi put da RAD. izlazi s dužim tematskim blokom, odnosno, gotovo podlistkom koji iziskuje i svoj zaseban, urednički osvrt. Ovakvim tipom temata nastojali smo osjetno povećati naš sadržaj, ali i ekstenzivnije se baviti temama kojih se uspijemo tek očešati u tekstovima naših standardnih rubrika. Kroz razgovore na uredničkim kolegijima, tema ženskog rada više je puta dolazila na dnevni red i obrađena je kroz nekoliko manjih tekstova, ali nikad dovoljno, nikad u potpunosti. Stoga smo se odlučili svoj prvi “duži” temat posvetiti upravo ženskom radu.

Ovaj temat je suvremena bilješka o ženskom radu u vremenu odumiranja socijalne države. Iako se svaki od tekstova na svoj specifičan način bavi određenim sektorom i užom temom – zajednička im je karakteristika da upravo bilježe i kritički

se odnose prema činjenici da povlačenje države iz određenih javnih usluga: ženskog zdravlja, brige za djecu, stare i nemoćne, te privatizacija i uništenje industrija u kojoj većinski rade žene, ima nepovratan utjecaj na žensko iskustvo svijeta, raspolaganje vremenom i njihovu materijalnu neovisnost. Stoljećima skrivano, nasilno potiskivano i zabranjeno iskustvo, sada se opet našlo u jednom kriznom vremenu pod prijetnjom – gubitkom egzistencijalne sigurnosti, oduzimanjem privatnosti i slobode. Međutim, ono što je pratilo ženska iskustva kroz stoljeća zabrana, upravo je invencija drugačijih modela života i djelovanja, organizacije i borbe. I onda kad su paljene kao vještice, i onda kad su bile etiketirane raznim pogrđnim imenima i karakteristikama, i onda kad je netko drugi polagao vlasništvo nad njihovim tijelom – žene su radile na otporu, skupljale se iza zavjese velike muške

povijesti i smišljale drugačije oblike organizacije života i političkog djelovanja. Nije zgorega i danas se sjetiti tih iskustava razmišljajući o nužnosti ženske autonomije i u suvremenim organizacijskim oblicima, posebice sindikatima. To se svakako može činiti kao vrijedna, ali ostvariva želja i misija.

*Temat prati foto esej Ženski rad autorice Katerine Dude

U FOKUSU: ARE YOU SYRIOUS?

i neefikasnost, prisjećali se novinskog oglasa kojim je hrvatski Crveni križ nedugo nakon akcije prikupljanja pomoći za Gunju prodavao viškove odjeće. Upravo je sjećanje na ulogu Crvenog križa u poplavama potaknulo ljude da više vjeruju barem naizgled dobronamjernim pojedincima nego priznatim humanitarnim organizacijama. Sličan osjećaj dijelila sam i sama. Nekoliko mjeseci i mnogo humanitarnih akcija kasnije, shvatila sam da je distinkcija između samoorganiziranih kolektiva i formalnih organizacija mnogo kompleksnija. Najbržim reakcijama od Turske do sjevera Europe, u prvim redovima ove krize isticali su se isključivo nezavisni volonteri. Manje udruge pojavile su se kasnije, a velike, poput UNHCR-a, često se najduže čekalo.

Ova kriza, otkrila sam u razgovoru s koordinatorom Liječnika bez granica, posebno je uzdrmala velike organizacije koje su desetljećima funkcionirale po kolonijalnom principu pružanja pomoći u zemljama koje nazivamo trećim svijetom. U trenutku kada se kriza prelila na njihov domaći teren, kada prepreka u obavljanju posla nije bila vlada egzotične države koju su navikli gledati visoka, nego je za bilo kakvu pomoć trebalo pokazati zube europskoj birokraciji koja im je godinama punila budžet, nastali su ozbiljni unutarorganizacijski problemi.

prednosti samoorganiziranog humanitarnog rada njegova neposrednost i neovisnost od birokracije ili kompleksnih hijerarhijskih struktura u kojima se gube dragocjeni dani, a kroz direktno-demokratski vid organiziranja moguća je i veća autonomija onih koji u takvim organizacijama rade. Vidjelo se to na ulicama Beograda, u Roskeu, Bapskoj, Opatovcu, ali i na obalama grčkih otoka gdje su glavni pružatelji pomoći i danas samoorganizirani kolektivi. avangardnih imena poput *Wild Lemon Team* ili *Dirty Girls of Lesbos*.

Nakon prvih gerilskih pothvata, inicijative poput *Are You Syrious?* kojim i sama pripadam shvatili su da bez legitimacije, nevladine udruge sve teže mogu pristupiti izbjeglicama u kampovima koji su postajali sve solidniji, ali i sve birokratiziraniji. Jednom kad su se trome i glomazne strukture snašle i počele pružati pomoć, a izbjeglice s livada preselile u dobro ograđene zone, trebalo je početi igrati po njihovim pravilima ili otići kući.

Istovremeno, mnogi su se mali kolektivi suočili s krizom morala, akutnim stresom od kojeg su volonteri za računalima patili jednako kao i oni na granicama, nedostatkom vremena za vlastite privatne i poslovne živote, te urušavanjem intimnih odnosa s ljudima van volonterskog kruga, koji često nisu znali reagirati na promjenu životnih

Austrija: Brižni rad bez sindikata i socijalne države

Polaganim nestankom socijalne države, briga o starijim i nemoćnima u Austriji postala je pravi biznis u kojem rade često potplaćene radnice iz zemalja Istočne Europe bez adekvatne sindikalne zaštite

“Kao tisuće drugih žena iz Istočne Europe iskusila sam što je to brinuti se 24 sata na dan o starijim ljudima. Nije posao sam po sebi loš, nego to što smo mi žene izolirane u privatnom kućanstvu – bez društvenih kontakata, bez privatnog života, danju i noću odgovorne za bolesnu osobu. Život je to u tuđem ritmu: od objeda preko televizijskog programa do besanih noći”, riječi su Poljakinje koja niz godina radi u Švicarskoj kao njegovateljica. Njegovateljski rad tek je dio poslova obuhvaćenih pod nazivom brižni rad (engleski: *carework*) koje tradicionalno povezujemo sa ženama, a koji uključuju brigu za djecu, starije i nemoćne, pomoć osobama s invaliditetom, odgoj i obrazovanje članova društva, osiguravanje zdravstvene njege, dostatne ishrane i obavljanje ostalih kućanskih poslova.

Ženska rezervna armija rada

Žene emigriraju iz siromašnih u bogatije zemlje kako bi obavljale brižni rad u obiteljima srednje ili više klase ne bi li omogućile bolji život svojoj djeci koju su morale ostaviti kući najčešće svojim majkama ili drugim starijim članicama obitelji. Migrantske su radnice pritom dvostruko opterećene na svojem privremenom radu “kao prvo, zato što im imigracijske politike priječe da ishode boravište i radne dozvole (...) i, kao drugo, zbog deregulacije u tom sektoru koja ostavlja prostora za zlorabljenje od strane poslodavaca”, zamjećuje Majda Hrženjak s Mirovnog instituta iz Ljubljane.

Brižni rad koji svakodnevno obavljaju njegovateljice starijih i nemoćnih osoba od njih iziskuje svakodnevnu brigu za osobnu higijenu osobe o kojoj se brinu, izvođenje fizičkih vježbe ili vježbi pamćenja, šetnju, ali i vođenje cjelokupnog kućanstva i financija, kuhanje i čišćenje. Njegovateljica mora svake noći biti spremna ustati u bilo kojem trenu i otpratiti osobu na toalet ili promijeniti pelene, zatim po potrebi joj mora mjeriti tlak i šećer, dati inzulin, previti je, voditi računa da uzima lijekove i tome slično. Iz želje obitelji i starije osobe da provede posljednje dane u poznatoj okolini, a ne u staračkom domu, rodila se potražnja za ženama koje bi se 24 sata na dan brinule o starijim osobama u privatnosti njihovog doma. Jedno od takvih zapadnih društava koje koristi blizinu postsocijalističkim zemljama s rezervnom armijom ženskog rada je i Austrija u kojoj se danas 83 % osoba izjašnjava da želi starost provesti u svom domu.

U Austriji samo od demencije pati 100.000 osoba, dok neprestano pomoć i njegu treba sveukupno 454.000 Austrijanaca, pa je krajem 2014. godine ondje radilo oko 55.000 samostalno zaposlenih njegovateljica. Većina njegovateljica (samo 5% su muškarci) dolazi iz susjedne Slovačke koja ima dobro obrazovanu radnu snagu te je većina njegovateljica u srednjoj ili starijoj dobi, iako u zadnje vrijeme raste i broj mladih u tom sektoru. Razloge za velik broj slovačkih radnica lako je razumjeti jer, primjerice, učiteljica u Slovačkoj mjesečno zarađuje oko 650 eura bruto, dok njegovateljica u dva tjedna rada može zaraditi 550 eura uz besplatnan smještaj i hranu.

Rad slovačkih njegovateljica u Austriji postao je legalan tek 2007. godine izmjenama Zakona o kućnoj njezi koje su potaknute skandalom oko tadašnjeg saveznog kancelara Schüssela, za kojega se tvrdilo da je na crno zaposlio ženu da se brine o njegovoj svekrvi.

Iako njihov rad postaje legalan, na radnice iz Slovačke se ne odnose odredbe o minimalnim naknadama te se njihove dnevnice kreću od

bijednih 35 eura (ako ih zastupaju agencije) do 65 i 80 eura (ako ih zastupaju veće organizacije – Crveni križ, Caritas itd.). To znači da po satu znaju zaraditi svega oko dva eura. Prema zakonu, u njihovom slučaju nije moguće (legalno) raditi manje od 48 sati tjedno te moraju uplaćivati osiguranje od nesreće, mirovinsko i zdravstveno osiguranje u Austriji, bez obzira da li su osigurane u svojoj zemlji.

Protiv kolektivnog ugovora, za zaštitu tržišnog natjecanja

Na svakog klijenta dolaze dvije njegovateljice koje se izmjenjuju u dvotjednom ritmu. Često su medicinske sestre po struci ili su se pak prekvalificirale zbog niskih plaća ili gospodarske situacije u svojoj zemlji, a nije neobično ni da se kao njegovateljice izmjenjuju majka i kći. Od 2008. godine moraju ili biti zaposlene ili se prijaviti kao “samostalno zaposlene” što znači da moraju same plaćati doprinose i davati proviziju agencijama koje posreduju između njih i klijenata. Središnja država kao i pojedine savezne države novčano podupiru takav vid njege pri čemu su uočene razne nepravilnosti u ostvarivanju prava i izigravanje socijalnog sustava. U austrijskoj se javnosti takvo rješenje često kritizira ponajviše zato što su njegovateljice prisiljene postati samostalno zaposlene da bi njihov rad bio prihvatljiv poslodavcima – što ne bi bio slučaj da se njihov

Na radnice iz Slovačke se ne odnose odredbe o minimalnim naknadama te se njihove dnevnice kreću od bijednih 35 eura do 65 i 80 eura

odnos npr. regulira kolektivnim ugovorom.

Za takav tip rada neregularan kolektivnim ugovorom zalaže se i Austrijski ekonomski institut. A službeno obrazloženje kaže da se takvim pristupom smanjuje opasnost od porasta cijene brižnog rada. Premda se neki zalažu za uvođenje minimalnog honorara, za to postoje pravne zapreke: “Minimalni honorar nije moguć jer bi to bilo protivno pravilima tržišnog natjecanja te ne bi pravno gledano držalo vodu u EU”, smatra član Gospodarske komore u Beču, Gerhard Flenreiss.

Njegovateljica Eva Strýčkova pak napominje: “Njegovateljice bi trebale zaradivati 700 do

1000 eura za dva tjedna rada. To je naporan posao. Često noću ne možemo spavati. Ako neka njegovateljica dobije 50 eura dnevno, to je dva eura po satu.” Za razliku od svojih kolegica iz Slovačke, njegovateljice iz zemalja koje su kasnije ušle u EU poput Rumunjske i Bugarske rade i po tri, četiri mjeseca u komadu zbog straha da ih poslodavci ne bi otpustili. Strýčkova također smatra da je problematično kad njegovateljice rade više mjeseci bez predaha, ne samo jer je posao izrazito psihofizički zahtjevan, nego i zbog

je da je ova skupina u nepovoljnijem položaju od domaće njegovateljske radne snage, koja iako radi za niske plaće u odnosu na austrijski prosjek, ipak zarađuje znatno više od imigrantskih radnica. Na to svakako utječe i nemogućnost sindikalnog organiziranja imigrantskih radnica, koje bi u slučaju kada bi se njihov rad regulirao istim propisima kao i austrijskih njegovateljica, mogle konkurirati za radna mjesta u cijelom njegovateljskom sektoru.

Kako je Austrija država s jakom i dugom

“Nije posao sam po sebi loš, nego to što smo mi žene izolirane u privatnom kućanstvu – bez društvenih kontakata, bez privatnog života, danju i noću odgovorne za bolesnu osobu”

katoličkom tradicijom, tamošnja katolička crkva i humanitarne organizacije također su uključene u rad s njegovateljicama, odnosno starima i nemoćnima. Pristup crkve je nešto drugačiji u postupanju s njegovateljicama – pružaju im potrebnu dodatnu izobrazbu te u tandemu s liječnikom ili medicinskom sestrom provode stalnu kontrolu rada njegovateljica. Unatoč tome, unutar same crkve postoji mišljenje da taj odnos humanitarnih organizacija poput Caritasa i Crvenog križa prema migrantkinjama-njegovateljicama treba također određene promjene. A uvijek ostaje i činjenica da udruge civilnog društva, ne mogu adekvatno nadomjestiti zadaću i obvezu socijalnog sustava.

Unatoč različitim problemima (materijalnim i emocionalnim) koji proizlazi iz ovako organiziranog rada njegovateljica u Austriji, do danas nije zabilježen njihov vidljiviji otpor, niti, nažalost, njihova suradnja sa sindikatima. Međutim, pozitivan suradnik dolazi iz susjedne Švicarske u kojoj je prije nekoliko godina osnovana mreža Respekt uz potporu Saveza zaposlenika u javnoj službi (VPOD) u Baselu. No mrežu koja okuplja njegovateljice starijih osoba iz Poljske nisu osnovali izravno sindikati kojima je zbog raspršenosti teško organizirati ovaj profil radnika radnika, već su se njegovateljice same organizirale zahvaljujući okupljanjima poljske zajednice u Švicarskoj, prvenstveno u crkvi.

Sarah Schilliger koja je istraživala rad poljskih njegovateljica u Švicarskoj zaključila je: “Ulazak u radne odnose obično je povezan s ulaskom u javnu sferu, dok je ovdje odnos između privatnosti i javnosti obrnut: njegovateljice često imaju više privatnosti izlaskom u javnost, nego što je imaju u stanu poslodavca.” Članice Respekta ujedno su i članice švicarskog sindikata VPOD (koji organizira 35.000 “radnika koji rade u javnoj službi i za javnu korist”) te uživaju sva prava kao i ostali članovi, iako su njihovi doprinosi u vidu članarina zanemarivi. Problemi koji se javljaju proizlaze iz specifičnosti njihovog radnog mjesta i odnosa s poslodavcem pa bilo kakvo žaljenje na radno opterećenje ili nemogućnost odmora može narušiti dobre odnose s obitelji. Ipak, u ovom slučaju one uspješno djeluju već četiri godine, pri čemu su uspjele izboriti određena prava i vlastiti glas, a dobile su i nekoliko pravnih sporova s poslodavcima.

Odumiranje socijalne države

Dodatno pitanje koje proizlazi iz velikog rasta broja stranih radnica u ovom tipu zanimanja je – što se dogodilo sa socijalnom državom koja je nekoć skrblila za stare ljude unutar vlastitih institucija? Mora se napomenuti kako mjesto u domu predstavlja daleko veći financijski izdatak od rada pojedinačnih njegovateljica, koji u slučaju Austrije subvencioniraju savezne republike i država. Kao i u Hrvatskoj, i u Austriji postoji pravo na institucionalnu pomoć i njegu u kući što se u prvom redu primjenjuje u slučaju starijih, nemoćnih i osoba s invaliditetom. Zbog mjera štednje i preopterećenosti osoblja uslijed prekoračenja kapaciteta, vrijeme koje ove njegovateljice mogu posvetiti svakom pojedinom klijentu drastično se smanjilo – s nekadašnjih dva do tri sata, danas je palo na 30 ili čak svega 15 minuta po osobi. Također, njegovateljice u sustavu skrbi za stare osobe imaju aplikacije na mobilnim telefonima koje ih opominju da ne prekrše zadano vrijeme po osobi te se u slučaju kašnjenja od njih traži objašnjenje.

Premda postoji potražnja za njegovateljskom radnom snagom, broj nezaposlenih u sektoru raste jer se njegovatelji prekvalificiraju ili odustanu u prosjeku nakon šest godina rada zbog loših uvjeta rada i malih plaća. Dohodci u socijalnom i njegovateljskom sektoru u Austriji manji su za 18 posto od prosječnog dohotka, a ne postoji politička volja da se povećaju plaće. Stoga austrijske njegovateljice često emigriraju u dijelove Švicarske u kojima se govori njemački i gdje im se plaće vrte oko 5000 eura, a uvjeti rada i razina organiziranja i solidarnosti su na puno većoj razini.

Austrijska vlada pokušava pronaći rješenja za ovaj problem: posebne mobilne službe njegovatelja, dnevni centri koji će smanjiti radno opterećenje njegovatelja, suživot više generacija u istom kućanstvu itd. Dok se broj mobilnih službi povećao, broj mjesta u domovima između 2003. i 2014. porastao je tek za 1,1 posto. S obzirom na značajno oslanjanje austrijskih nadležnih organa na rad individualnih njegovateljica s individualnim osobama, ne čini se da će se situacija uskoro promijeniti, osim ako ne dođe do porasta plaća u zemljama-izvoznicama periodičnih migrantkinja. Danas se za oko 450.000 Austrijanaca koji imaju pravo na naknadu za njegu izdvaja 2,5 milijardi eura u usporedbi s 1,3 milijarde prije dvadeset godina.

Bitno je imati na umu da si ni prosječni Austrijanci i Austrijanke zapravo ne mogu priuštiti takav tip njege bez doprinosa drugih članova obitelji, jer nemaju niti financijsku podlogu za 24-satnu njegu niti postoje prostorni kapaciteti za njihov smještaj u domovima i stacionarima. U domovima se njega pruža po potrebi, no pacijenti se socijaliziraju, mogu sudjelovati u aktivnostima, imati svakodnevni kontakt s ljudima te se ondje pokušava stvoriti osjećaj zajednice kako se osobe ne bi osjećale usamljenima. Ovakvim, individualnim rješenjima podjednako su negativno pogođeni i njegovana osoba i njegovateljica. Na koncu ostajemo sa slikom usamljenih, izoliranih staraca nad kojima bdiju mlade osobe u naponu snage ili osobe koje su im generacijske bliske, a koje neće moći uživati u istim blagodatima ●

Tko ne želi govoriti o uvjetima rada odgajateljica, neka šuti o pedagoškom standardu

Medijski diskurs o sustavu ranog i predškolskog odgoja potpuno zanemaruje materijalne uvjete rada u vrtićima i psiho-fizičke i emocionalne posljedice tog rada po odgajateljice

“Drama u zagrebačkom vrtiću: Troje djece zadobilo opekline kipućom vodom dok su radili pokuse, omiljena teta zbog šoka kod psihologa” – naslov je to senzacionalističkog članka objavljenog 16. veljače u Jutarnjem listu, popraćenog nizom negativnih komentara na račun odgajateljice kao i samog programa okarakteriziranog kao proizvoda njene “nepameti”. Iako članak ne predstavlja percepciju šire javnosti o ulozi odgajateljica u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju, on donekle jest pokazatelj problema s kojima se ovaj sustav suočava, kao i odgajateljice kao njegove nositeljice. Pritom ovdje nije problem u pokusu o agregatnim stanjima, a posebice ne u odgajateljici. Naprotiv, ovaj i čitav niz drugih pokusa, poticaja i aktivnosti koje odgajateljice provode u vrtićima

Nejednaka razvijenost sustava posljedica je njegove potpune decentralizacije 1994. godine kojom je financijska odgovornost prebačena s državne na razinu lokalnih uprava i samouprava

nužan su preduvjet za pravilan razvoj djece na svim poljima – od socioemocionalnog, tjelesnog, kognitivnog do govornog razvoja. Osnovni je problem što za takav kvalitetan rad s djecom ne postoje uvjeti.

Nedostatni radni uvjeti

Božica Žilić, predsjednica Sindikata obrazovanja, medija i kulture u nedavnom je intervjuu na portalu Forum.tm izjavila kako je “predškolski sustav samo naizgled ureden sustav. To je sustav koji ima relativno dobre zakone i mnogo problema zbog njihove neprimjene u praksi”. Kad govori o zakonu, prije svega se referira na Državni pedagoški standard (DPS), donesen 2008. godine, kojim je između ostalog reguliran broj djece u grupama. I premda DPS primjerice u jasljičkoj dobi (6 mjeseci do 3 godine) propisuje petero djece u najmlađoj, odnosno 14 djece u skupini u najstarijoj jasljičkoj skupini, u velikim gradovima u Hrvatskoj taj broj često prelazi 20 i više djece. Jednaka prekoračenja događaju se i u grupama vrtićke dobi (3 do 6 godina). Broj djece u grupama nije jedini problem u sustavu. U razgovoru s odgajateljicama u vrtićima Grada Zagreba, provedenog u sklopu istraživanja BRID-a i SOMK-a o uvjetima rada u zagrebačkim vrtićima, saznajemo da zbog manjka broja zaposlenih problema u odgojno-obrazovnom radu imaju s djecom s poremećajima u ponašanju i teškoćama u razvoju. Žale se i na nedostatnu pomoć stručnih suradnika zaposlenih u vrtiću (pedagoga, psihologa, defektologa) te na prostorne uvjete rada – često nemaju adekvatno igralište, neki su objekti jako stari, sobe su premale a sanitarni prostori nisu primjereni. Manjkavi su i drugi materijalni uvjeti rada, prije svega u vidu nedostatka didaktičkih sredstava zbog kojih teško ostvaruju zahtjeve programa, a

posebne programe (Montessori, waldorfski, programi ranog učenja stranih jezika i dr.) te vijesti o mogućnosti uvođenja obaveze plaćanja toplih obroka, uz ionako loš kolektivni ugovor kojeg je Sindikat radnika u predškolskom odgoju i obrazovanju Hrvatske potpisao s Gradom Zagrebom, dodatno ukazuju na sustavno smanjivanje radničkih prava i pogoršavanje radnih uvjeta odgajateljica.

Decentralizacijom sustava do regionalnih razlika

Kada fokus sa Zagreba prebacimo na ekonomski manje razvijena područja uočavamo velike regionalne razlike. Nejednaka razvijenost sustava posljedica je potpune decentralizacije 1994. godine kojom je financijska odgovornost prebačena s državne na razinu lokalnih uprava i samouprava. Osnivači predškolskih ustanova tako postaju gradovi i općine s nejednakim proračunima iz kojih moraju financirati jedan od društveno najvažnijih sustava. Dok u gradovima poput Zagreba, Rijeke ili Varaždina ulaganje u vrtiće prije svega ovisi o prioritiziranju sustava ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja (što se iz niza razloga ne događa), u gradovima poput Siska, Slavonskog Broda i Vukovara nemoguće je postaviti prioritete jer nema dovoljno novaca. Pritom odgovornost za ovakvo stanje ne mogu snositi isključivo gradske vlasti jer određivanje prioriteta i punjenje gradskih proračuna ovisi o širem ekonomskim i industrijskim politikama. S druge strane, uloga države i Ministarstva

znanosti, obrazovanja i sporta značajna je u normiranju zakona te nadziranju i kontroli sustava ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja. Situacija je pomalo paradoksalna – zakone i kurikulum propisuje resorno ministarstvo u suradnji s drugim relevantnim institucijama, ali ono istovremeno nema financijsku odgovornost nad osiguravanjem uvjeta koji bi omogućili poštivanje istih tih zakona. Regionalne razlike unutar sustava su postojane, a očituju se u uvjetima rada koji u pojedinim gradovima i općinama ne zadovoljavaju ni bazične uvjete za kvalitetnu provedbu programa. Povrh toga, za razliku od vrtića u Zagrebu u većini drugih gradova i općina izostaje zapošljavanje stručnih suradnika, što proizvodi probleme naročito u radu s djecom s teškoćama u razvoju. Osim radnih uvjeta, razlike se očituju i u radničkim pravima. Kolektivni ugovori ovisе o volji gradskih i općinskih vlasti, što znači da ih često nema, odnosno ako postoje u svakom su gradu i općini različiti, kao i plaće koje su u ekonomski slabije razvijenim sredinama često puno niže.

Obrazovanjem protiv klasnih razlika

Sustav ne proizvodi diskriminaciju samo prema odgajateljicama, nego i korisnicima – djeci i roditeljima, a ona očituje se u slaboj uključenosti djece u programe ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja te u različitim modalitetima njihovog (su)financiranja, odnosno različitim cijenama

vrtića.

S obzirom na uključenost djece u ove programe, Hrvatska značajno zaostaje za zemljama Europske unije, posebno ako govorimo o djeci u dobi do tri godine. 2015. godine obuhvat djece u dobi od 0 do 2 godine bio je svega 15%, u dobi od 3 do 4 godine 55%, a od 5 do 6 godina bez programa predškole 57%. Međutim, još je gore kad usporedimo podatke među ekonomski različito razvijenim županijama. Kao ekstreman primjer navest ćemo odnos obuhvata djece u Zagrebu, koji je 2015. iznosio 87,9% djece u dobi od 3 do 4 godine i 39,5% od 0 do 2 godine, te u Brodsko-posavskoj županiji, gdje je obuhvat djece u dobi od 3 do 4 godine 19,2%, a od 0 do 2 godine svega 4,5%. Iznoseni podaci posebno zabrinjavaju kada u obzir uzmemo važnost integracije djece u sustav formalnog odgoja i obrazovanja i njezine višestruke pozitivne učinke – stvaranje jednakih mogućnosti za sudjelovanje u obrazovnom sustavu na višim razinama, ublažavanje posljedica dječjeg siromaštva i smanjivanje klasnih razlika, pri čemu su, kako se navodi u UNICEF-ovom istraživanju Kako roditelji i zajednice brinu o djeci najmlađe dobi u Hrvatskoj, ti učinci veći ako se dijete ranije uključi u proces. U istom istraživanju polovina ispitanih roditelja navodi da su im “predškolske institucije slabo ili osrednje financijski dostupne”, a ako se uzme u obzir činjenica da u Hrvatskoj ne postoje jedinstvena pravila (su)financiranja i da je visina cijene vrtića koju roditelji pokrivaju prepuštena odlukama

lokalnih samouprava, izvjesno je da djeca iz obitelji slabijeg socioekonomskog statusa najčešće ispadaju iz sustava. Dodatan problem čine i kriteriji za upis djece u vrtiće, koji u Hrvatskoj isključuju djecu nezaposlenih roditelja. Ako ste nezaposleni, dijete možete upisati u vrtić jedino ako ostanete mjesto nakon što se upišu djeca zaposlenih roditelja, djeca žrtava i invalida Domovinskog rata, djeca samohranih roditelja itd.

Utjecaj nejednakih uvjeta na žene

Kada govorimo o roditeljima djece koju sustav isključuje važno je istaknuti da takve politike češće direktno pogađaju žene, jer one su te koje tradicionalno ostaju kod kuće i preuzimaju brigu o djeci predškolske dobi. Iako nemamo konkretne podatke o broju žena u Hrvatskoj koje prekidaju radne karijere i vraćaju se u kućansku sferu, u već spomenutom UNICEF-ovom istraživanju postoje podaci koji upućuju na značajne rodne razlike. Naime, 13% majki djece u dobi od šest mjeseci i 19% majki djece u dobi od jedne godine ne planiraju početi raditi u bliskoj budućnosti, dok tek u 2 do 3% slučajeva očevi služe kao primarni oblik skrbi. Nažalost, u istraživanju nisu navedeni razlozi zbog kojih upravo žene prekidaju svoje radne karijere, no za pretpostaviti je da osim što žene tradicionalno preuzimaju brigu o djeci postoje i ekonomski razlozi, poput manje plaće od one muškog partnera te smanjenja plaće nakon povratka s roditeljnog dopusta. Istraživanje koje je 2012. provela pravobraniteljica za ravnopravnost spolova Višnja Ljubičić, u suradnji s HZZ-om i udrugom RODA, pokazalo je da je 14,6% žena doživjelo smanjenje plaće nakon povratka s roditeljnog dopusta, a svaka druga žena zbog trudnoće je dobila otkaz. Ako posljednji podatak povežemo s kriterijima za upis djece u vrtić prema kojima su nezaposleni roditelji isključeni iz sustava, nije teško zaključiti da žene nakon porođiljnog ne mogu dobiti vrtić za dijete jer su nezaposlene, a ne mogu naći novi posao jer se brinu o djeci. Ovo nam između ostalog pokazuje koliko je društvena organizacija brige o djeci izuzetno važan čimbenik u borbi za ekonomsku emancipaciju žena.

Konačno, moguće je zaključiti da sustav ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja ima za društvo važne i višestruke uloge, a da bi se one ostvarile nužno je zadovoljiti više međusobno povezanih preduvjeta. Pritom je ključno istaknuti da izvori problema nisu jednostrani i da rješavanje jednog od njih ne mora nužno značiti poboljšanje sustava u cjelini, jer postoji vjerojatnost da je to napravljeno nauštrb nečeg drugog. Tomu u prilog ide činjenica kako velik broj odgajateljica u Zagrebu ne misli da sustav treba biti u potpunosti javno financiran, za što postoji vrlo logično objašnjenje. Naime, u Programu javnih potreba u predškolskom odgoju i obrazovanju te skrbi o djeci rane i predškolske dobi Grada Zagreba za 2016. piše: “Zbog stalnog rasta potreba djece za redovitim cjelodnevnom programom predškolskog odgoja i obrazovanja te potreba zaposlenih roditelja, nije bilo moguće u potpunosti primijeniti odredbe Državnog pedagoškog standarda o broju djece u odgojnim skupinama, nego se ta odredba provodi postupno. Stav je Grada da treba omogućiti pravo što većem broju djece Grada Zagreba na uključivanje u neki od programa predškolskog odgoja i obrazovanja, a roditeljima omogućiti obavljanje radnih zadaća.” Iako ovakav stav zvuči razumno, s obzirom da Grad ne otvara dovoljan broj novih vrtića i ne zapošljava nove odgajateljice, jasno je da su odgajateljice te koje godinama rade u otežanim uvjetima i pretrpanim grupama pa ne mogu biti zadovoljne ni načinom financiranja vrtića. Sve dok se ne provedu adekvatne mjere kojima će se odgovornost i organizacija sustava u velikom dijelu prebaciti na državu teško je da će se zadovoljiti rastuće potrebe za pružanjem kvalitetnih i svima jednako dostupnih formalnih oblika ranog odgoja i obrazovanja, te istovremeno osigurati dostojanstveni radni uvjeti i radnička prava odgajateljicama koje čine temelj tog sustava ●

Politika majčinstva u vrijeme odumiranja socijalne države i oživljavanja desnice

Konzervativni apeli o zabrani pobačaja tek su najglasniji napad na ženska prava. No ispod površine radi se o kontinuiranom urušavanju zdravstvenog sustava u domeni ženskog zdravlja, a majčinstvo postaje luksuz u ovakvom radnom zakonodavstvu

Posljednjih nekoliko mjeseci reforme suvereno vladaju dnevopolitičkim žargonom i medijima. Tzv. racionalizacija zdravstva samo je jedna u paketu reformi koje nam sprema najnoviji hibrid "stručnjaka" (i svega tri "stručnjakinje") koji je preuzeo ministarske pozicije u izvršnoj vlasti. Usto, u domaćem medijskom prostoru i javnom govoru tema ženskog zdravlja svodi se na populacijske politike nove vlasti ili pak različite inicijative protiv pobačaja koje dolaze iz desnog civilnog sektora. Zašto je aktivizam posvećen dokidanju prava na pobačaj usko povezan s komercijalizacijom zdravstva i sve težim radnim uvjetima za žene pitanje je koje će nam se sve više nametati u narednom periodu.

Košarica zdravlja sve je tanja

Uzmimo primjerice tzv. košaricu zdravlja kojom bi se zdravstvene usluge parcelirale i postupno sve više komercijalizirale – što prepuštanjem

Visoke cijene zdravstvenih usluga onemogućavaju pristup pravu na pobačaj siromašnim ženama, kao i ženama iz ekonomski manje razvijenih i ruralnih krajeva

tržištu, što povećanjem njihovih cijena. Usto, ministar zdravlja Dario Nakić nedavno je najavio i ukidanje Programa 72 sata, namijenjenog najtežim onkološkim pacijentima te Programa plus za skraćivanje lista čekanja. Prijedlogu ukidanja Programa 72 sata odmah se usprotivio Hrvatski forum protiv raka dojke *Europa Donna*, naglasivši kako je riječ o uspješnom programu kroz koji je prošao velik broj oboljelih, posebice žena.

Kao što vidimo i iz ovih nekoliko nedavnih primjera, postupna, ali i sve značajnija komercijalizacija zdravstvenog sustava mogla bi imati dugoročne posljedice u pogledu dostupnosti zdravstvenih usluga, a time i za žensko zdravlje. Primjerice, opće je poznato da velik broj žena već koristi usluge privatnih ginekoloških ordinacija zbog preduge liste čekanja kod ginekologa/inja u javnom zdravstvenom sustavu, mlade žene sve češće ne odlaze na potrebna bolovanja iz straha da će izgubiti posao, a iz istog se razloga sve rjeđe odlučuju na trudnoću.

Usporedno s navedenim reformama u zdravstvenom resoru, ove bi godine, nakon što je 25 godina proveo u ladi, pred Ustavni sud mogao doći postupak ocjene ustavnosti zakona o pobačaju (punim nazivom Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na

slobodno odlučivanje o rađanju djece), koji je davne 1991. godine pokrenula udruga Hrvatski pokret za život i obitelj. Dvadesetpet godina zvuči nevjerojatno, ali situacija je, čini se, pravno i proceduralno sasvim regularna. Ustavni sud ima uputu slučajevima riješiti u roku od godine dana, a ako taj rok prođe, slučaj se rješava kada "dode na red". Međutim, u najmanju je ruku zanimljivo da ocjena ustavnosti ovog zakona na raspravu dolazi u ovakvom političkom kontekstu i atmosferi.

Zakon o regulaciji pobačaja ponovno na stolu

Dva je puta došlo do zahtjeva za izmjenom zakona o pobačaju. Godine 1995. posebna komisija Ministarstva zdravstva izradila je Nacrt prijedloga Zakona o prekidu trudnoće, ali on nikada nije ušao u saborsku proceduru. 1996. Hrvatska stranka prava podnijela je Prijedlog Zakona o pobačaju kojim je željela zabraniti pobačaj, no Andrija Hebrang, tadašnji HDZ-ov ministar zdravstva, ocijenio je da se prijedlog protiv suvremenim europskim zakonodavstvima i principima Svjetske zdravstvene organizacije. Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece donesen je 1978. godine te je i dalje aktualan. Propisuje kako je pobačaj medicinski zahvat koji

žena u Hrvatskoj može na zahtjev legalno izvršiti bez traženja dopuštenja komisije ukoliko je riječ o trudnoći koja traje deset tjedana ili kraće. Prema ovom Zakonu i rješenju Ministarstva zdravstva iz 1996. godine, pobačaj se može obaviti u bolnicama s organiziranom jedinicom ginekologije i porodiljstva. Ukoliko pobačaj nije opravdan zdravstvenim razlozima, plaća se, a cijena varira od bolnice do bolnice, od osamstotinjak kuna do iznosa većeg od minimalne plaće.

Pitanje dostupnosti pobačaja ponovno je došlo u fokus javnosti i zbog činjenice da neke medicinske ustanove koje sudjeluju u državnom sustavu zdravstvene zaštite i koje imaju zakonsku obvezu pružati uslugu pobačaja to ne čine jer se velik dio medicinskih radnika poziva na pravo na priziv savjesti te odbija izvršavati ovaj tip medicinskih zahvata. Pa tako primjerice zagrebačka bolnica "Sveti Duh" ne obavlja pobačaje od travnja 2014. godine.

Priziv savjesti ili cjenkanje

Nekoliko se istraživanja bavilo temom dostupnosti pobačaja. Istraživanje Ženske mreže Hrvatske iz 2005. godine ustanovilo je da osam zdravstvenih ustanova tada nije pružalo uslugu pobačaja zbog priziva savjesti liječnika/

ca, dok je 21 zdravstvena ustanova omogućavala ženama pobačaj. Istraživanje Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova iz 2014. (Praksa zdravstvenih ustanova u Republici Hrvatskoj po pitanju osiguranja dostupnosti pobačaja) obuhvatilo je 30 bolnica, od kojih je u 24 bilo moguće obaviti pobačaj, a u šest bolnica zbog priziva savjesti to nije bilo moguće.

Rezultati tog istraživanja prethodili su naputku Ministarstva zdravlja s kraja 2014. godine prema kojem su bolnice koje zbog priziva savjesti radnika/ca nisu osiguravale zdravstvenu uslugu inducirano pobačaja morale angažirati vanjske suradnike/ce te tako ženama omogućiti obavljanje

bolnicama proizlazile iz autonomije lokalnih bolnica i nepostojanja središnjeg mehanizma koji bi kontrolirao sustav i pazio da kvalitetna zdravstvena usluga bude dostupna u svim dijelovima Hrvatske, a ne samo većim urbanim centrima i razvijenijim županijama. Taj nedostatak u sustavu potvrđuje i službeni odgovor Ministarstva zdravlja o mehanizmima praćenja i kontrole dostupnosti pobačaja u zdravstvenim ustanovama RH, a do kojeg je došao Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje (CESI) u sklopu svoga istraživanja Siva zona: pitanje abortusa u RH: "Ne postoji ni odjel, ni povjerenstvo, niti ima neka zadužena

pristojno živjeti, kada se žene prestanu bojati poslodavcima reći da su trudne zbog velike mogućnosti da im zbog toga ne produže ugovor o radu, kada planiranje obitelji prestane biti pitanje standardno upućeno ženama na razgovorima za posao i kada prestanemo donositi zakone o radu koji trudnicama odriču prava.

U stvarnosti i onkraj desnog diskursa o majkama kao inkubatorima nacije, majčinstvo je na tržištu rada u Hrvatskoj otegotna okolnost. Istraživanje Položaj trudnica i majki s malom djecom na tržištu rada koje su proveli Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova, Hrvatski zavod za zapošljavanje i udruga RODA (Roditelji u akciji)

Istraživanje Položaj trudnica i majki s malom djecom na tržištu rada govori kako čak 55% žena koje su trudne i koriste svoja zakonska prava zbog obveze prema djeci ostaje bez posla

osoba koja bi se posebno bavila problematikom prekida trudnoće odnosno provedbom Zakona o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece." Rezultat su toga i cijene zahvata, koje variraju od bolnice do bolnice i koje su svakako važna stavka prilikom procjene dostupnosti pobačaja u Hrvatskoj. Spomenuto istraživanje iz 2014. godine navodi kako je od 2005. godine cijena pobačaja u prosjeku porasla za 670 kuna, tako da je danas prosječna cijena 1840 kuna. Međutim, nemoguće je ne uočiti nesrazmjernost cijena među bolnicama. Tako ćete u OB "Slavonski Brod" pobačaj platiti 860 kuna, a u OB "Dubrovnik" 3000 kuna. Visoke cijene u mnogome otežavaju pristup pobačaju siromašnim ženama, kao i ženama iz ekonomski nerazvijenijih i ruralnih krajeva, koje imaju dodatne izdatke za prijevoz do bolnica, koje su mahom u urbanim sredinama.

Ovi podaci, osim što ukazuju na regionalne razlike u dostupnosti zdravstvenih usluga, nameću nam i važno pitanje: koji je mehanizam nadzora privatnih klinika, koje prema Zakonu nisu ovlaštene izvršavati pobačaj na zahtjev? Općepoznata je činjenica da se liječnici/e iz javnozdravstvenih ustanova za radnog vremena pozivaju na pravo na priziv savjesti, a izvan radnog vremena obavljaju pobačaje u privatnim praksama. Ta im se mogućnost otvara upravo zbog nedostatka nadzora i veće regulacije rada liječnika u privatnim ordinacijama ili poliklinikama. Takve nerazjašnjene situacije i nedostatka državnog nadzora u zdravstvenom sustavu onemogućavaju dijagnostičiranje stvarnog broja pobačaja u Hrvatskoj. Možemo tek pretpostaviti, poučeni iskustvima drugih društava, da će se pogoršanjem opće socijalne slike društva i smanjenjem dostupnosti zdravstvenih usluga povećati i broj ilegalnih pobačaja, što je zapravo prava prijetnja za "nacionalno zdravlje" i demografiju.

Demografija ili demagogija?

Domoljubna je koalicija predizbornu kampanju – a i svoje postizborne najave – temeljila, između ostalog, i na obećanju demografske obnove Hrvatske. Velik se naglasak stavljao na populacijsku politiku u sklopu koje bi roditelji za svako novorođeno dijete od države trebali dobiti 1000 eura, a sve s ciljem da se, kako su isticali u HDZ-u, spriječi "odumiranje nacije".

Taj se stav temelji na ideji da će se demografska kretanja poboljšati naknadama za novorođenu djecu, što nije istina. Demografska će se slika poboljšati kada ljudi od svojeg rada budu mogli

govori kako čak 55% žena koje su bile trudne i koristile svoja zakonska prava jer su imale obvezu prema djeci ostajale bez posla. U 34% slučajeva ugovor o radu nije im bio produljen, a 21% žena dobilo je otkaz zbog trudnoće i korištenja prava vezanih uz rođenje djeteta. 76% žena prilikom razgovora za posao moralo je odgovarati na pitanja o bračnom statusu i planovima te obiteljskoj situaciji jer to poslodavcima predstavlja tzv. rizik od dodatnih troškova zbog trudnoće.

One koje nakon povratka s porodiljnog zadržke radno mjesto suočavaju se s daljnjim nizom problema: smanjenjem ili uskraćivanjem godišnjeg odmora, nižom osnovnom plaćom, smanjenjem dodataka na plaću, prebacivanjem na drugo radno mjesto i slično. Aktualni Zakon o radu koji je donijela tzv. socijaldemokratska vlast nije spriječio ovakvu situaciju, pokazavši time kako žene ne mogu računati na zakonsku zaštitu svojih radničkih prava ako se odluče na majčinstvo.

O čemu govorimo kada govorimo o ženskom zdravlju?

Međutim, svi su ovi aspekti ženskog zdravlja i ženskog rada preučeni kada se u mainstream-medijima raspravlja o pobačaju. S druge strane, konzervativni pokreti koji u Hrvatskoj jačaju posljednjih nekoliko godina u fokus rasprave o pobačaju nameću pitanje prava embrija, potpuno stavljajući po strani život žene – njezin položaj u svijetu rada, (ne)mogućnost osnivanja obitelji te, na kraju, njezino pravo na odluku o svom vlastitom tijelu.

Dovođenjem u pitanje legalnosti i dostupnosti umjetne oplodnje, pobačaja, pa i korištenja pilula za dan poslije, ozbiljno se poigravamo psihičkim i fizičkim zdravljem žene. Iste one žene koja, ako uopće ima tu sreću da je našla posao, radi na određeno, nije kreditno sposobna ni egzistencijalno osigurana. Toj ženi govorimo da nema pravo odlučivati o vlastitom životu. To će umjesto nje napraviti poslodavac, ustavni sudac, dakako privatni liječnik ili, možda, Nina Badrić. Ako uistinu želimo razgovarati o ženskom zdravlju, trebamo, između ostalog, razgovarati i o tome kako osigurati dostupan i siguran pobačaj. Naglasak treba staviti na prevenciju i edukaciju, a informacije učiniti široko dostupnima. Onim ženama koje pak odluče biti majke treba osigurati dostojan život, spriječiti nehuman odnos prema trudnicama u zdravstvenim ustanovama, zaštititi prava trudnica i majki na radnom mjestu te osigurati dostupne i kvalitetne javne vrtiće ●

Zoran Veselinović

Predsjednički izbori u SAD-u

Najveće političke stranke u SAD-u trenutno se nalaze u fazi predizbora, tj. procesa izbora stranačkih kandidata za predsjednika SAD-a. Nakon što su predizbori održani u većini američkih saveznih država, unutar Republikanske stranke u utrci su ostala tri glavna kandidata: Donald Trump, Ted Cruz i John Kasich. Prema dosadašnjim rezultatima i anketama, Donald Trump ima najveće šanse da

Clinton je tako pobijedila u većini južnjačkih država (gdje Afroamerikanci čine većinu glasačkog tijela Demokratske stranke), ali Sandersove uvjerljive pobjede u New Hampshireu, Vermontu, Coloradu, Minnesoti, Oklahomi, Michiganu, Wisconsinu i Wyomingu ipak mu daju nadu prije ključnih izbora u državi New York. Ostaje pitanje ima li Sanders dovoljno vremena za pridobivanje dovoljnog broja glasova Afroamerikanaca i konsolidaciju preostalog glasačkog tijela kako bi uspio prestići Clinton i postati predsjednički kandidat Demokratske stranke. Proces predizbora Demokratske stranke završava konvencijom krajem srpnja na kojoj će se predsjednički kandidat odabrati glasovanjem izabranih delegata iz pojedinačnih država i tzv. superdelegata, odnosno uglednih stranačkih dužnosnika i članova zakonodavnih i izvršnih tijela ●

gradonačelnik Murray je prije izglasavanja prijedloga svim vijećnicima poslao pismo u kojem je savjetovao njegovo odbijanje. Usprkos pritisku regulativa je naposljetku usvojena, i to jednoglasno. Prema izvještaju Seattle Timesa, prepuna je vijećnica nakon glasanja odjekivala pljeskanjem svih prisutnih, mahom vozača i simpatizera prijedloga, popraćena povikima: "Kada se borimo, pobjeđujemo!" Usvojena regulativa, između ostalog, uključuje nekoliko bitnih stvari. Prvo, sve kompanije koje se bave taksi uslugama bit će dužne gradu Seattleu dostaviti popis svih svojih vozača. Drugo, regulativa stvara preduvjete za kolektivno pregovaranje i sklapanje kolektivnog ugovora unutar ispostava pojedinačnih kompanija u Seattleu, a sindikat unutar pojedinačne kompanije može predstavljati radnike u kolektivnim pregovorima samo ako posjeduje podršku većine

od štrajka nakon poziva sindikata, dok je Hamas instrumentalizirao ostatak učitelja kako bi pokušao naškoditi Fatahovoj vlasti u Ramalli. S druge strane, pod lupu su stavljena i uhićenja, posebno nakon što je Ayman al-Asa, učitelj iz Betlehema i jedan od uhićenih, naznačio kako je policija privodila i ispitivala samo učitelje i ravnatelje koji su simpatizirali Hamasa. Nakon što je sindikat uskratilo podršku štrajku, učitelji su organizirali štrajkaško vijeće koje je nastavilo koordinirati obustavu rada. Učitelji su uputili oštru kritiku sindikatu te tražili ostavku predsjednika, a neki su čak pozvali na formiranje novog sindikata. Usprkos nejasnoćama te brojnim pokušajima diskreditacije, štrajk nije izgubio na snazi. Tako su prosvjetni radnici 23. veljače ponovno organizirali prosvjed u Ramalli, na kojem se prema procjenama

pariških škola, izjavili su da se osjećaju isključeno iz planiranja vlastite budućnosti te da će ove mjere najviše utjecati upravo na njihove živote, pogotovo jer je nezaposlenost mladih dosegla 24%. Studentski predstavnici nadodaju kako se vlast s razlogom boji zajedničke mobilizacije širokih društvenih pokreta jer oni postaju ozbiljnija prijetnja nominalno socijal-demokratskoj općini koja je na vlasti, a koja je izdala mlade ljude. Vlada je svoj potez pokušala opravdati i dobro poznatim argumentom o smanjivanju razlika između radnika u javnom sektoru koji uživaju prava poput ugovora na neodređeno i nesigurnih uvjeta rada u privatnom sektoru. Osim protesta, pokrenuta je i online peticija koju je u kratkom vremenu potpisalo preko milijun i dvjesto tisuća ljudi. Zbog navedenih pritisaka, ali i unutarstranačkih neslaganja u vladajućoj stranci, francuski premijer Ma-

na radnicima te tvrdi kako se razlog za ovako oštru presudu – 9 mjeseci zatvorske i 15 mjeseci uvjetne kazne – krije u inzistiranju državnog odvjetništva upravo na zatvorskim kaznama. Financial Times naglašava kako je zbog ovog sudskog presedana u skoro vrijeme moguća ozbiljna promjena sudske prakse u Francuskoj. Francuski su sudovi ranije u sličnim slučajevima uglavnom presuđivali uvjetne kazne, zbog izvanrednih i posebnih okolnosti. U istom je listu istaknuto kako francuska javnost u svibnju očekuje završetak procesa protiv šestorice radnika Air Francea zbog napada na članove uprave, te da bi presuda iz Amiensa mogla poslužiti kao putokaz u procjenjivanju moguće presude i u ovom slučaju. CGT je u međuvremenu pokrenuo peticiju solidarnosti s osuđenim radnicima koju je u samo tjedan

IZ SVIJETA: NA ZAPADU NIŠTA NOVO, NA ISTOKU NIŠTA BOLJE

postane predsjednički kandidat Republikanske stranke, dok se Cruz i Kasich bore za poziciju prvog pratitelja i nadaju se da će u konačnici ipak svladati Trumpa. Iako situacija u republikanskom stožeru zauzima velik dio medijskog prostora zbog učestalih ksenofobnih izjava Donalda Trumpa, čini se kako je borba za mjesto predsjedničkog kandidata Demokratske stranke mnogo tješnja i zanimljivija nego što se moglo očekivati prije svega nekoliko mjeseci. Donedavno neprikosnovena favoritkinja Hillary Clinton naišla je na dostojnog suparnika, demokratskog socijalista Bernieja Sandersa. Sanders se u svojoj kampanji zalaže za podizanje minimalne plaće na 15 dolara po satu, besplatno obrazovanje na javnim sveučilištima, reformu financijskog sektora te sistema financiranja kandidata političkih stranaka. Sanders kampanju financira prvenstveno na temelju pojedinačnih malih donacija – prosječna donacija njegovoj kampanji trenutačno ne prelazi 35 dolara – za razliku od Clinton, koju financijski uglavnom podržava krupni kapital sklon Demokratskoj stranci. Osim izražene podrške odozdo, Sanders u svojoj kampanji može računati i na bogato političko iskustvo koje je stekao obnašanjem funkcija na gotovo svim razinama izvršne i zakonodavne vlasti. Iako se zahvaljujući terenskom radu, financijskoj potpori prosječnih birača i relevantnim porukama Sanders uspio približiti Clinton i osvojiti naklonost mladih birača, Clinton i dalje uživa veću potporu unutar afroameričke zajednice, koja u velikoj mjeri utječe na ishod predizbora.

Zoran Veselinović

Sindikaliziranje taksista u Seattleu

Krajem 2015. godine gradsko vijeće američkog grada Seattlea donijelo je jednoglasnu odluku o stvaranju pravnih preduvjeta za osnivanje sindikata Uberovih vozača. Seattle je time postao prvi grad u SAD-u koji je vozačima taksija omogućio sindikalno organiziranje. Pritom je bitno napomenuti da ova odluka gradskog vijeća neće obuhvatiti samo vozače Ubera i konkurentske kompanije Lyft, koja posluje prema jednakom modelu kao i Uber, nego i sve ostale taksiste koji se nalaze u prekarnim oblicima zaposlenja i koji nemaju mogućnost formiranja sindikata i kolektivnog pregovaranja. Ostvarivanje zahtjeva za kolektivnim pregovaranjem u kompanijama koje nude taksi usluge bilo bi neizvedivo bez povezivanja sindikata, udruga građana i lokalnih političara. Tako su se vozači povezali s lokalnom organizacijom Teamsters sindikata, koja im je ponudila pomoć svojim iskustvom, znanjem i infrastrukturom. Sljedeći značajan korak bio je zajedničko traženje političke podrške na lokalnoj razini. Vozači su saveznika pronašli u vijećniku Mikeu O'Brienu, koji je regulativu predložio gradskom vijeću Seattlea, dok se gradonačelnik Seattlea, Ed Murray, oštro suprotstavljao prijedlogu. Štoviše,

radnika. Treće, grad ima ovlasti za provođenje sankcija u slučaju kršenja odredbi novousvojene regulative, ali opseg legalnih kazni ipak ne uključuje oduzimanje dozvole za vršenje taksi usluga na području grada Seattlea ●

Zoran Veselinović

Na Zapadu ništa novo, u Palestini sve po starom

U Ramalli se 16. veljače, nakon kratkog štrajka, okupilo oko 20.000 prosvjetnih radnika i radnica kako bi prosvjedovali zbog nepoštivanja ugovora potpisanog 2013. godine između palestinskih vlasti i Sindikata prosvjetnih radnika Palestine. Ugovor je predviđao povećanje plaća za učitelje te nacrt plana za buduću sistem povišica i ostalih beneficija. Prosvjed nije prošao bez incidenata jer je palestinska policija privela dvadeset učitelja i dvoje ravnatelja te ih na ispitivanju zadržala puna 24 sata. Nedugo zatim, predsjednik Sindikata prosvjetnih radnika Ahmad Suheil sastao se s premijerom i ministrom obrazovanja, nakon čega je najavio kraj štrajka. Međutim, idući su dan učitelji nastavili štrajk bez podrške sindikata. Suheil je izjavio kako je većina učitelja odustala

okupilo oko 10.000 ljudi, unatoč pokušajima palestinskih vlasti da blokiraju ulazak učitelja u grad. Učitelji inzistiraju na provedbi ugovora iz 2013. i povećanju plaća koje, prema njihovim tvrdnjama, nisu dovoljne za dostojan život u Palestini i kaskaju za povećanjima plaća ostalih radnika iz javnog sektora ●

Vedrana Bibić

Francuska: masovni protesti protiv reformi radnog zakonodavstva

Diljem Francuske 9. ožujka održani su protesti protiv najavljenih reformi radnog zakonodavstva koje bi poslodavcima omogućile lakša otpuštanja, veću moć pri smanjivanju plaća radnicima te ugrozile tridesetpetosatni radni tjedan. Akcije je organizirala široka platforma koja uključuje srednjoškolce, studente, sindikaliste i lijeve partije, a prosvjednici su istaknuli da se gospodarski rast ne može postići mjerama koje smanjuju radnička prava. Organizirani srednjoškolci, koji su isto jutro blokirali desetak

nuel Valls odgodio je slanje paketa mjera u zakonsku proceduru, ali i nadodao kako je status quo najgora moguća opcija, dajući do znanja da ne misli tako lako odustati od najavljenih reformi ●

Zoran Veselinović

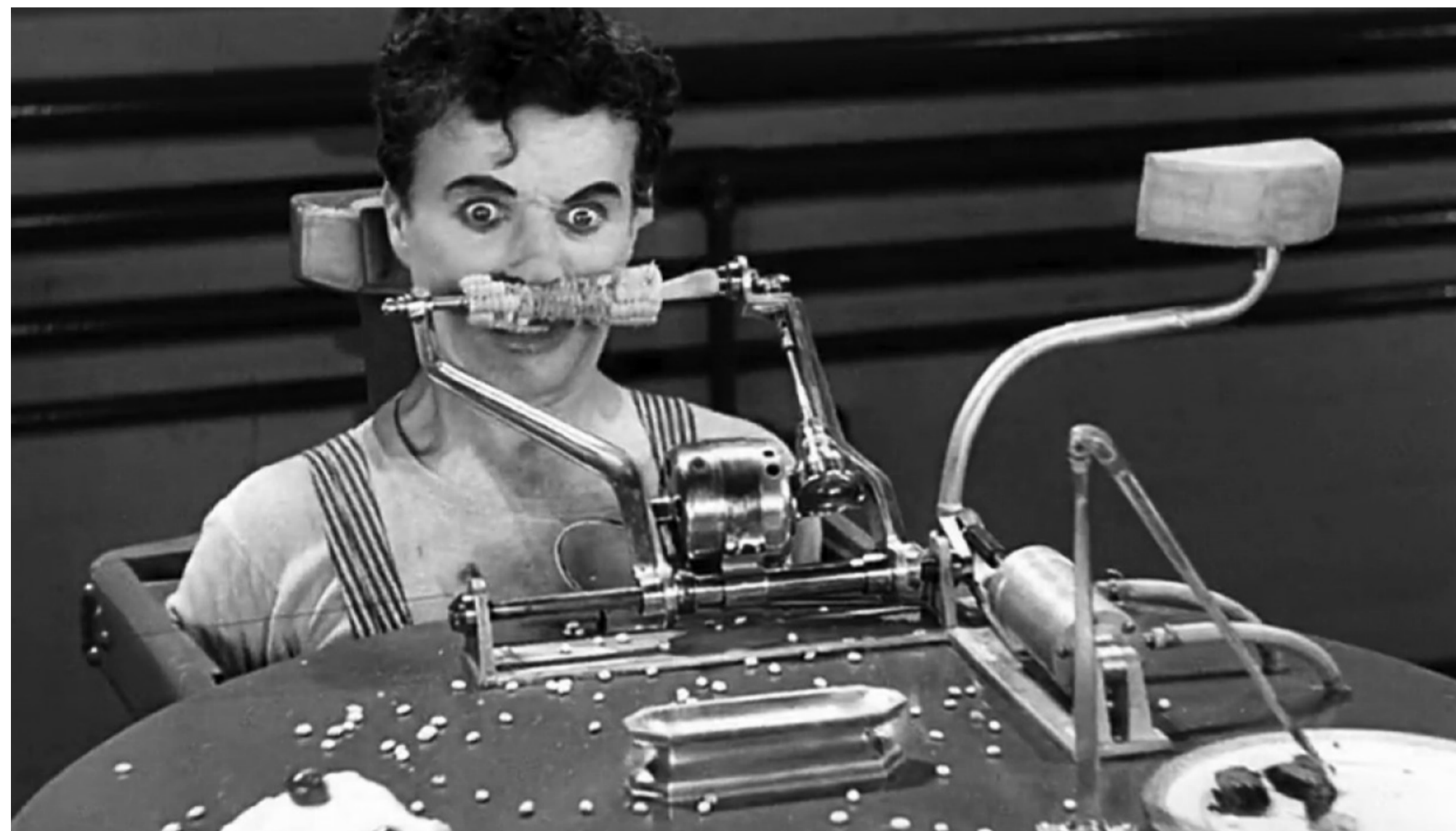
Zatvor za radnike i sindikaliste francuske tvornice guma

Sud u Francuskoj početkom je godine donio presudu u slučaju osmorice optuženih sindikalista francuskog CGT-a, radnika Goodyearove tvornice automobilskih guma iz Amiensa. Optuženi su osuđeni na dvogodišnje kazne zbog sudjelovanja u okupaciji tvornice i tzv. bossnappinga (zadržavanje dvojice članova uprave na nepuna dva dana unutar okupiranog postrojenja) u siječnju 2014. godine. Reynald Jurek, jedan od osuđenih radnika, izjavio je kako smatra da je proces politički motiviran, dok je Hassan Boukri, drugi osuđenik, rekao kako je pravosudni sustav u rasulu te da radnici nastavljaju svoju borbu. CGT-ov sindikalni povjerenik u postrojenju Mickaël Wamen dodao je kako država jača mišiće

dana potpisalo više od 100.000 ljudi. Nadalje, CGT poziva na organiziranje lokalnih protesta protiv skandalozne presude, a Europska konfederacija sindikata i drugi strani sindikati šalju svoja pisma solidarnosti i podrške osuđenim radnicima. Francuska nije jedina europska država u kojoj se radnici i sindikalisti nalaze pred mogućim zatvorskim kaznama. U Španjolskoj je sredinom veljače 2016. donesena oslobađajuća presuda u procesu protiv tzv. "Airbus osmorice". Svakome od sindikalista prijetila je zatvorska kazna od 8 godina i 3 mjeseca zbog optužbi da su "nasilno djelovali" i "sprječavali pravo na rad" tijekom štrajka u postrojenju Airbusa u Getafeu, predgrađu Madrida, 2010. godine. Bitno je napomenuti da se štrajk odvio u periodu masovnih prosvjeda protiv mjera štednje, koji su se održavali diljem Španjolske. Kako navodi Esther Ortiz za Equal Times, radnici i sindikalisti optuženi su prema dijelu kaznenog zakona koji je nastao u Francovo doba, s jasnom namjerom zastrašivanja i kažnjavanja sindikata i sindikalnog djelovanja. Španjolski sindikati smatraju da je ponovno korištenje ovog segmenta kaznenog zakona očiti pokušaj udara na suvremeni španjolski radnički pokret, a Confederacion Sindical de Comisiones Obreras (CCOO) i Union General de Trabajadores (UGT), uz podršku Europske konfederacije sindikata (ETUC), organizirali su seriju protesta zbog ovog slučaja, čime su htjeli pokazati kako ovakvi oblici pritiska na sindikalne aktiviste i članove nipošto nisu prihvatljivi ●

Čudna povijest odnosa radnika i stroja

I dok danas industrijske radničke akcije obilježava čuvanje i obrana postrojenja i tehnologije, u povijesti su radničke akcije za cilj imale njihovo uništavanje

Kadar iz filma Moderna vremena; R: Charlie Chaplin

Minka, radnica tuzlanske tvornice Dita stajala je u jednoj od proizvodnih hala pred okupljenim posjetiocima koji su u ovom "nekadašnjem kemijskom divu" vidjeli tek jednu u nizu priča o uništenoj i opljačkanoj industriji kojima su inače svjedočili i u svojim lokalnim sredinama. Priča koja po svemu sudeći neće imati – kako se to veli – sretan kraj. Minka, to vjerojatno također zna. No, to je ne ometa u njenom nastupu. Ponosno govori o mašinama, o tome kako su ih radnici i radnice skrivali, čuvali, pokrivali plahutama da ih bivši vlasnik ne bi prodao, založio i time onemogućio daljnju proizvodnju. Jer bez mašina nema ništa, kao ni bez ljudi. Ovaj emocionalni odnos između radnika i strojeva priča priču o odumiranju jednog sustava, drugačijoj organizaciji i pokušaju demokratizacije proizvodnje, ali i radničkoj kulturi u kojoj je stroj bio zajedničko vlasništvo radnog kolektiva, a ne "samo" sredstvo za proizvodnju. Impuls da se stroj spasi od otimačine, nije, u ovom slučaju, vođen samo idejom očuvanja proizvodnje koja, realno, nema svjetlu budućnost, nego je prije svega znak konačnog otpora, radničke akcije i svojevrsnog očuvanja identiteta zajednice koju danas čini tek sedamdesetak radnika i radnica. I to u pustom krajoliku nekadašnje industrijske zone koja tako prazna i zahrđala najbolje svjedoči o razmjerima privatizacijskih pohoda devedesetih i dvjetisućitih.

Kraj rada, prevlast stroja?

Radnice i radnici u ovom tuzlanskom postrojenju imali su taj "luksuz" da svoju priču, odnosno nostalgiju, žive nešto duže, ali time ništa lakše od ostatka radništva na ovim prostorima koji se u različitim etapama oporao sa svojim halama i strojevima. Jer upravo je tvornička tehnologija koja se nije uspjela "sačuvati" u ratno-privatizacijskom

vihoru, postala simbol otimačine, privatizacije i destrukcije cijelog prostora bivše države, njezine privrede i socijalne strukture. Međutim, ovo je tek jedna, naša lokalna i suvremena crtica u kompleksnoj povijesti odnosa stroja i čovjeka, odnosno tehnologije i radnika. Povijest je to obilježena tehnološkim revolucijama i napretkom, ali i strahovima, krizama, nekontroliranim erpljenima prirodnih resursa te naposljetku i ljudskim žrtvama. Jer kako primjećuje engleski povjesničar Peter Linebaugh, industrijalizacija, odnosno razvoj privrede i tehnologije, nažalost, uvijek prati i buka ratnog stroja. Dim iz industrijskih postrojenja previše se puta u povijesti miješao sa dimom topova, zaključuje Linebaugh. Stoga ne čudi da je odnos stroja i čovjeka, ili preciznije, odnos radnika prema stroju često počivao na određenom egzistencijalnom strahu. Danas nam se to može činiti čudnim jer živimo u vremenu svojevrsnog tehnološkog optimizma koji zna ići do takvih krajnosti da predviđa i "kraj rada" poput nedavnog opsežnog temata američkog časopisa Atlantic nazvanom Svijet bez rada koji je popraćen fotografijama radnika i nama suvremenim sredstvima za proizvodnju kao svojevrsnim muzejskim eksponatima. Međutim, tehnološki determinizam, a onda i jedan od njegovih krajnjih proizvoda – tehnološki optimizam, svakako ne daju pravu sliku odnosa rada i tehnološkog napretka, niti ukazuju na činjenicu da tehnološke revolucije nisu dovodile do odumiranja rada, koliko do njegove drugačije organizacije koja je često imala i ozbiljne socijalne posljedice po same radnike. Uzimajući u obzir činjenicu da je uvođenje novih tehnologija često dovodilo do masovnih otpuštanja i reorganizacije rada, onaj maloprije

spomenuti egzistencijalni strah radnika pred novom tehnologijom i naprednijim strojem, čini se potpuno opravdanim.

Ludizam kao povijesni primjer

Naša priča o ulozi stroja u radničkoj kulturi i radničkom pokretu počinje krajem osamnaestog i početkom devetnaestog stoljeća, odnosno industrijskom revolucijom koja predstavlja ključnu potpunu transformaciju – prvo Britanije, potom Zapadne Europe – a onda i ostatka svijeta. Ubrzani razvoj tekstilne industrije događa se u središnjoj i sjevernoj Engleskoj. Taj scenarij, dakako, praćen je i razvojem tehnologije, odnosno otkrićem te unapređenjem strojeva u procesu proizvodnje tekstila: od prerade tkanina do samog šivanja, odnosno tkanja i (li)pletanja. Pojava novih strojeva, metoda i organizacije rada, međutim, ne nailazi na opće oduševljenje radnika, naprotiv. U geografskom trokutu omeđenom gradovima York, Leicester i Bolton događaju se stalne akcije sabotaže, diverzije i uništavanja strojeva koji su tek uvedeni u tekstilnu industriju i proizvodnju. Ubrzo pojedinačne akcije započete 1811. dobivaju takve razmjere da danas govorimo o jednom zasebnom pokretu koji dobiva naziv ludistički odnosno luditički pokret, ili u zaigranijoj varijanti: ludističke družine ili bande. Zapis iz toga vremena, a onda i kasnije interpretacije povjesničara razlikuju se u pristupu ovoj temi, kao i konačnoj valorizaciji ludizma i njegovoj ulozi u razvoju britanskog radničkog pokreta. Dodatnu otegotnu okolnost predstavlja i činjenica da je tobožnji vođa pokreta, vrlo vjerojatno bio izmišljena, gotovo mitološka i folklorna figura Ned Ludd ili u nekim drugim varijantama General Ludd. U takvom mistificiranom kontekstu, dugo

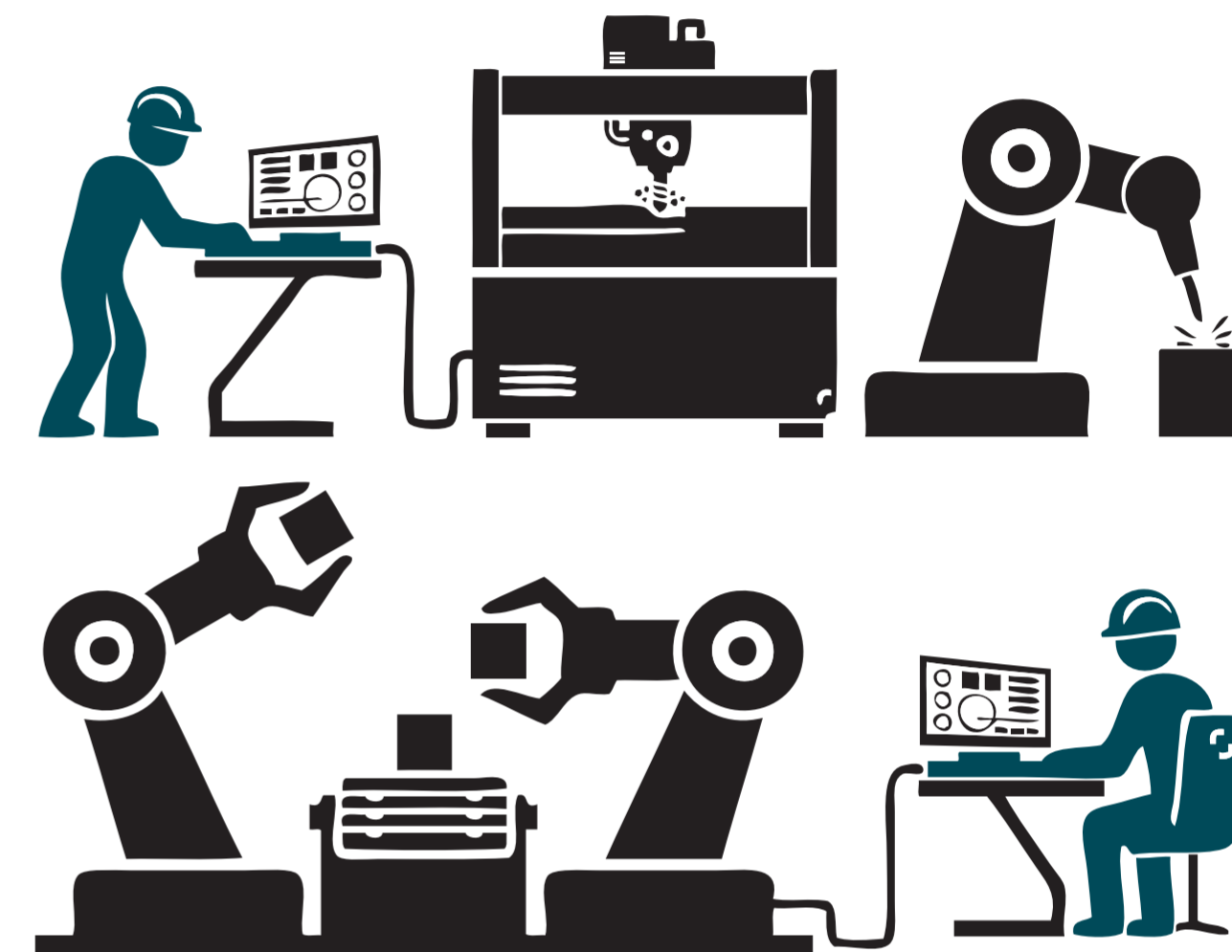
se vremena postavljalo pitanje – koja je politička, ekonomska i socijalna suština ludističkog pokreta, odnosno koji se razlozi kriju iza akcija uništavanja strojeva i imovine tadašnjih poslodavaca. Danas, međutim, postoji konsenzus da su ludističke akcije bila reakcija na jako loše socijalne uvjete, glad i nezaposlenost u jeku, a onda pogotovo poslije kraja napoleonskih ratova koji su harali Europom početkom 19. stoljeća. Drugim riječima, ludisti se nisu vodili regresivnim i konzervativnim sentimentom i odbacivanjem tehnološkog napretka, dapače – svi oni su bili stručni i obučeni radnici na svojim strojevima. Ludisti su u strojevima, odnosno

čiji se identitet nikad nije potvrdio, ali njegov mit je živio i (p)državao kohezivnost pokreta. Mnogi danas u Luddu vide tek jednu od varijanti sličnih folklornih personifikacija poput Robina Hooda, ili pak preteču strip junaka koji spašavaju svijet od raznih opasnosti i zala. Unatoč ovom ludičkom karakteru ludizma (ludičko znači i zaigrano od lat. riječi *ludere* što znači igrati se), represivni aparat je u ludistima vidio veliku opasnost. Država je svojim mjerama na sve načine pokušavala spriječiti njihove akcije i pobune među radničkom klasom u nastanku. Ostaju povijesni podaci da su vlasti oko industrijskih okruga gradili vojne barake kako bi se

Ludizam danas

Što ludizam predstavlja danas, osim što je nakon dugo godina ignoriranja, historiografskim radom povjesničara E. P. Thompsona dobio zasluženo mjesto u povijesti britanske radničke klase. Razvoj tehnologije u dvadesetom stoljeću je potpuno transformirao i organizaciju rada, ali i ulogu sindikata. Neki će reći, da je upravo razvoj tehnologije jedan od najvažnijih faktora u sve manjoj ulozi sindikata u reguliranju i kontroli rada i radnih uvjeta. Primjerice tzv. CNC tehnologija (Computerized numerical control) strojeva koja se uvodi u SAD poslije Drugog svjetskog rata,

KULTURNA POVIJEST RADA: RADNIK I STROJ

Rad za CNC strojem

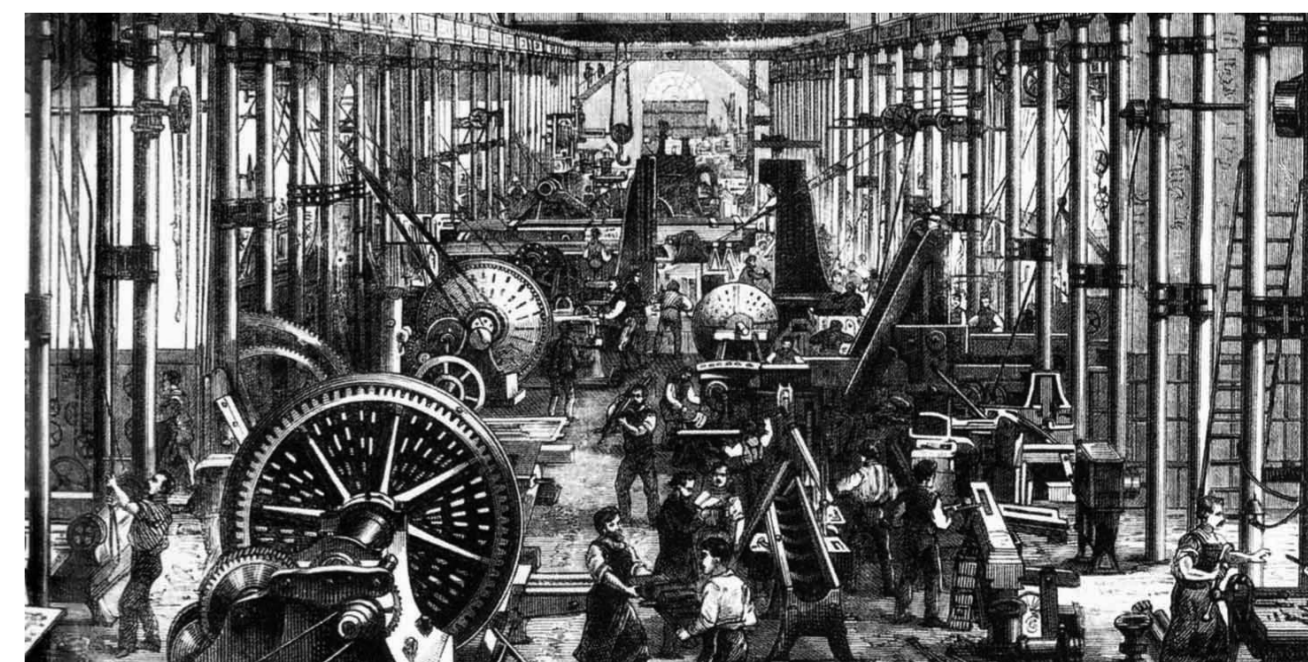
njihovom uništavanju i sabotaži, prepoznali metodu pritiska na novonastajuću poduzetničku klasu i samu državu. Ili kako povjesničar Eric Hobsbawm primjećuje – ludističke sabotaže strojeva predstavljale su svojevrsnu metodu kolektivnog pregovaranja, odnosno oblik sindikalne borbe u trenutku kada sindikati kao organizacije još povijesno nisu ni postojale, a od kolektivnog pregovaranja kao općeprihvaćene politike dijeli nas nekih 130 godina.

Kultura sindikalizma prije sindikalizma

Uz to što je bio sindikat prije sindikata – ludizam je bio i pokret, subkultura, zajednica koja iza sebe nije ostavljala samo razmontirane tkalačke stanove i glavobolje novonastajuće kapitalističke klase. Danas kada se govori o ludizmu, govori se o pokretu koji imao svoj identitet i koji je zaintrigirao i ondašnje engleske romantičarske pjesnike. A ludistički motivi poput "satanskih mlinova" koji oslikavaju svu destruktivnost naglog razvoja i industrijske revolucije, našli su mjesto i u njihovim književnim djelima poput pjesme *Jeruzalem* Williama Blakea koja je stoljeće nakon postala neslužbena himna britanskih sindikata i Laburističke stranke. Usmena predaja koja je tijekom devetnaestog stoljeća dobila i svoje etnografske zapise, svjedoči o stalnoj prisutnosti ludista u javnosti. Svojim su slavljeničkim i provokativnim napjevima i baladama ne samo širili vlastitu socijalnu i političku poruku, nego gradili specifičan identitet i kulturu, ostajući pritom "tajna" grupacija. Po tome, a i navikama prerašavanja, više su ličili na karnevalsku grupu nego nešto što se danas razumijeva kao ozbiljan društveni pokret. Svakako središnju ulogu i simboličku važnost za ludiste je imao Ned Ludd

sprečio bilo kakav ekscels koji bi negativno utjecao na produktivnost prve industrijske sile svijeta u to vrijeme. Ludistički pokret je ubrzo pod opresijom i relativnim poboljšanjem socijalne situacije nakon napoleonskih ratova ugašen. Međutim, refleks ludizma se ipak znao pokazati još koji put kroz dugo 19. stoljeće: u pobunama agrarnih radnika protiv zemljoposjednika iz 1830-ih koje je vodila jednako mitska figura Kapetana Swinga ili pak slične akcije koje su zabilježene u Irskoj, Walesu, Francuskoj i robovlasničkim Sjedinjenim Državama.

za jedan od ciljeva je imala smanjenje utjecaja sindikata na radnika i njegovu regulaciju radnog vremena. Puno je veći problem što novi, odnosno atipični oblici rada, koji se jednim dijelom vežu i uz nove tehnološke mogućnosti, otežavaju ili gotovo onemogućavaju sindikalno udruživanje, a kamo li neko sustavnije djelovanje. Međutim, za razliku od suvremene subkulture ludista koju krasi odbijanje novih tehnoloških dostignuća, suvremeni ludist u radnim uvjetima treba upravo iskoristiti političke mogućnosti koje nudi nova tehnologija da bi se izborio za svoje radničke zahtjeve i demokratizaciju proizvodnje, na jednaki način kao i politički osvješteni hakeri koji svojim djelovanjem demokratiziraju distribuciju informacija i znanja ●

Richard Hartmann Maschinenhalle 1868. god

RAD. ISSN 1849-6598

Adresa uredništva: Trg Kralja Petra Krešimira IV, 2, soba 401

10 000 Zagreb, Hrvatska

E-mail: rad.urednistvo@brid.coop

Web: radnickaprava.org

Nakladnik: Baza za radničku inicijativu i demokratizaciju

Za nakladnika: Tina Tešija

Glavni urednik: Mario Kikaš

Pomoćnice urednika: Vedrana Bibić i Petra Ivšić

Uredništvo: Igor Lasić, Iva Marčetić, Jelena Miloš, Nikola Ptić, Zoran

Veselinović, Ana Vračar, Krešimir Zovak

Vanjski suradnici: Karlo Babić, Marija Čačić, Katerina Duda, Lina

Gonan, Iva Ivšić, Bojan Nonković, Boris Postnikov, Mirna Rul, Bojana

Tamindžija, Ines Tanović Sijerčić, Milena Zajović, Ivana Živković

Dizajn i prijelom: Iva Marčetić

Lektura: Jana Pamuković i Nikola Ptić

Tisak: Novi list

Tiskanje ovog broja omogućilo je: Ministarstvo kulture RH

Naklada: 2200

POJMOVNIK

Boris Postnikov

Korupcija i uhljebi

U vrijeme dok se Drugi svjetski rat u Hrvatskoj bližio svome vrhuncu – dakle, početkom 2016. godine – jedna se zanimljiva vijest pojavila na portalima i novinskim stranicama a da je gotovo nitko nije primijetio: ugledna međunarodna organizacija Transparency International objavila je u svome redovnom godišnjem izvještaju o percepciji korupcije da smo napredovali za tri boda, dohvativši pedeseto mjesto na listi koja države niže od najmanje korumpirane Danske pa sve do najkorumpiranije Somalije. Pedeseti među 168 zemalja, to možda i ne zvuči kao spektakularan uspjeh; pa ipak, njime je Hrvatska po prvi put izišla iz zone “ozbiljnih korupcijskih problema”, kako to formulira izvještaj. Ili, nešto jednostavnije, kao što je pojasnio naslov na službenoj internetskoj stranici Transparency Internationala: “Hrvatska se više ne nalazi među korumpiranim državama svijeta!” Čak ni svakodnevni medijski odjeci detonacija iz četrdesetih ne mogu objasniti zašto ovu vijest nismo bolje čuli: za društvo toliko zaokupljeno vlastitom prošlošću neobično smo brzo zaboravili da je prije samo pet ili šest godina baš korupcija ovdje bila prepoznata kao središnji ekonomski problem, da su se otvarale velike afere i zatvarali još veći političari, da je sveprisutna metafora hobotnice nezaustavljivo širila krakove javnim prostorom, a kolektivni se obračun s lopovima koji potkrajaju proračun nametao kao sudbinsko ekonomsko pitanje, prijelomna bitka nakon koje ćemo napokon krenuti putem razvijenijih, transparentnijih i prosperitetnijih država ili pak zauvijek ostati zakopani u mulju mita i potkupljivosti. Sada, kada je stigla obavijest da je epohalna bitka konačno dobivena, nema slavlja ni euforije; nitko, zapravo, pobjedu nije niti registrirao. Bizaran rasplet može se jednim dijelom objasniti prostom činjenicom da atmosfera, generalno uzevši, baš i nije slavljenička: usprkos obećanjima s početaka velike antikorupcijske akcije, većina građanki i građana – a posebno radnica i radnika – danas zapravo živi znatno lošije nego u (pred)sanaderovskim godinama korupcijskog cvata. Većim dijelom, međutim, on se tiče novootkrivene opasnosti koja proporcijama nadilazi čak i kleptomanske egzibicije političkih elita: ta je opasnost teže uočljiva, ali zato masovnija, a na državnom proračunu – da stvar bude gora – parazitira u granicama zakona. Riječ je, jasno, o velikoj pošasti uhljeba.

Pojam nije nov, kao ni praksa koju označava: uhljebljivanje se odvija po stranačkoj, obiteljskoj ili bilo kojoj trećoj liniji koja se ne preklapa sa sposobnostima radnika, pa ga onda takvog, nekompetentnog, usmjerava prema poslovima kojima nije dorastao ili su, čak, upravo za njega

izmišljeni, a zapravo posve nepotrebni. Sve to, naravno, isključivo na teret zajedničkog budžeta: u privatnim tvrtkama, gdje vladaju surovi zakoni tržišta, ovakva je pojava teoretski nemoguća, ali zato javni sektor, državna i lokalna uprava uhljebima naprosto vrve. Talože se ondje svakom novom promjenom vlasti, pa ostaju visiti na državnoj sisi sve do mirovine jer ih štite darežljive zakonske odredbe, ugovori na neodređeno i neefikasan sustav koji nitko ne nadgleda. Svi ih, naposljetku, dobro poznajemo: svi smo se prepirali s neljubaznom službenicom zabarikadiranom s one strane šaltera, svi smo uzaludno okretali broj telefona nekog ureda za nešto pri referentnom odjelu službe za to i to unutar navodno nadležne uprave samo kako bismo ustanovili da ondje odavno nema znakova života, svi smo očajnički tumarali birokratskim labirintima... E pa sada je toga konačno dosta! Dvije su, možda tri godine prošle otkako je veći dio hrvatskih medija objavio rat do istrebljenja proračunskim nametnicima, a dezinfekcijska se histerija zatim proširila društvom do razine samorazumljivosti: negdje između neskrivenog prijevira i prikrivene mržnje, naslovi ih svakodnevno prozivaju dok portali pozivaju čitatelje da redakciji dostave snimke i podatke o lijenim ili bezobraznim uhljebima, kako bi apstraktna potjernica poprimila konkretne crte lica, a nezadovoljni korisnici javnih usluga mogli šakama prijeći s riječi na tijela. Iako se hajka na uhljebe predstavlja kao samorazumljiva, sve je teže razumjeti tko ti uhljebi zapravo jesu: pojam je postao rastezljiv poput tijesta od kojeg su ga umijesili, pa uhljeb danas može biti saborski zastupnik baš kao i umjetnica čiji projekt s nekoliko tisuća kuna financira ministarstvo kulture, direktorica javne tvrtke s menadžerskom plaćom baš kao i prosječni činovnik koji mjesečno zarađuje manje čak i od mizernog hrvatskog prosjeka, lijeni načelnikov nećak baš kao i medicinska sestra o čijoj brizi ovisite kada se razbolite. Svi su sumnjivi, nitko nije siguran: krivi su dok im se ne dokaže suprotno. Ono što ih pritom povezuje, činjenica je da žive s pogrešne strane proračuna: umjesto da ga pune, naime, njime se hrane, onemogućujući tako poštenu poduzetničku inteligenciju da zemlju napokon izvuče iz krize. Ili tako, barem, zvuči pripovijest koja nasumičnu stigmatizaciju jedne nedefinirane društvene skupine prikazuje kao borbu za opće dobro, a ruši se u nepovrat već pri prvom razumnom pitanju: ako su uhljebi zaista toliki problem da je bilo kakav napredak nemoguć dok ih ne eliminiramo, ako se već dva i pol desetljeća razmaženo ritaju na državnim jaslama i guše gospodarski razvoj čitave zemlje, kako to da su

otkriveni tek nedavno? Kako ih nismo primijetili prije pet, deset ili petnaest godina? Neki bi slučajni promatrač još mogao pomisliti da su profesionalni medijski lovci na uhljebljene glave, na kraju krajeva, ljeniji i nesposobniji čak i od vlastitih meta, ako im je trebalo toliko dugo da ih uoče...

Razlog za ovako kasno paljenje masovnih strasti napokon dovodi pripovijest o uhljebima u jasnu vezu s već pomalo zaboravljenom pričom o borbi protiv korupcije: i jedna i druga služe uglavnom tome da sve ekonomske probleme interpretacijski prebace na teret državnog budžeta, otkrivajući kako oko njega lešinarski kruže lopine i nesposobnjakovići, i to baš u vrijeme kada para, eto, više nema kao što ih je bilo prije. To, naravno, ne znači da korupcije nije bilo ni da korupcija nije teška krađa naše zajedničke imovine, kao što ne znači ni da po agencijama, upravama i ministarstvima nema neradnika: problem, međutim, nastaje kada se korupciju ili uhljebe pokuša pretvoriti u šifru za razumijevanje cjelokupne ekonomsko-političke zbilje. Kada se, drugim riječima, propusti prethodno postaviti osnovna pitanja: a zašto para nema kao što ih je bilo prije? I nije li velika svjetska ekonomska kriza 2008., koja je pare odnijela, zapravo započela tamo gdje pouzdano nema nikakvih uhljeba, na hiperkompetitivnom Wall Streetu? Nismo li, dalje, prebrzo zaboravili da su prije te krize plaće činovnika i činovnica u Hrvatskoj godinama stagnirale, dok su plaće u privatnom sektoru ubrzano rasle? Nismo li zaboravili da su službenice s one strane šaltera komercijalnih banaka bile, doduše, ljubazne i vrijedne, ali su nam usput zaboravljale napomenuti što bi se sve moglo dogoditi s ratama kredita koje podižemo? Nismo li u žaru borbe protiv uhljebljivanja olako smetnuli s uma svojedobno slijepo povjerenje u pravocrtni tranzicijski hod prema ispunjavanju svakog reklamnog obećanja? Nije li – ukratko – rat protiv proračunskog parazitizma samo način da se prikrije jedna od najvećih kriza kapitalizma? Uhljebi su u taj rat uvučeni tek nakon što je nepovratno iscrpljen antikorupcijski narativ, a zauzvrat su ponudili znatno širu frontu protivnika, radnike privatnog postavljene protiv radnika javnog sektora i tezu da bi se oni koji imaju bolje radne uvjete pritom trebali prilagođavati onima koji imaju gore, umjesto da bude obratno. Ponudili su, također – za razliku od manje-više dovršene borbe protiv korupcije – obračun koji načelno može trajati vječno. Ili, barem, može trajati dok mu mi to dopustimo. Dok na međusobno suprotstavljanje radnika ne odgovorimo postavljanjem važnijih pitanja. Dok onima koji nam nude samo uhljeba i igara, drugim riječima, ne lansiramo odgovarajući od(hl)jeb ● .